

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ
ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
ФАКУЛЬТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ**

Кафедра: публічного управління та адміністрування

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

***Управління розвитком регіональної соціально-
культурної інфраструктури***

Виконав: студент магістратури
за спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
заочної форми навчання

Діхтяренко В. В.

(прізвище та ініціали)

Керівник: **Войцещук Андрій
Дмитрович,**
д.е.н., доцент, професор
кафедри

(прізвище та ініціали)

Рецензент:

(прізвище та ініціали)

Анотація

Діхтяренко В. В. Управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2022. 74 с.

Сформульоване авторське визначення регіональної соціально-культурної інфраструктури, визначено її компонентну структуру та встановлено функції, які вона виконує.

Проведене дослідження особливостей управління розвитком соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району, який дозволив виокремити такі проблеми їх розвитку: скорочення населення району за рахунок низької народжуваності та високої смертності населення; старіння населення району, відтік молодих сімей до обласного центру, інших регіонів та країн з метою пошуку кращих умов праці; низька підприємницька активність населення району. Проаналізовано тенденції розвитку мережі закладів соціальної сфери, що функціонують на території ОТГ в Хмельницькому районі. Визначено основні проблеми в розвитку соціально-культурної інфраструктури.

Запропоновано концепцію формування та розвитку соціально-культурної інфраструктури регіону, орієнтовану на активізацію внутрішніх джерел її модернізації та включає мету, завдання, принципи, концептуальні напрями розвитку, а також конкретизує суб'єкти, консолідація зусиль яких дозволить вирішити існуючі проблеми.

Спрогнозовано можливі сценарії зміни якості життя місцевого населення та виявлено групи об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури, що впливають на досягнення позитивних тенденцій розвитку життєвого середовища місцевих жителів за умов реалізації цих сценаріїв.

Ключові слова: *регіональна* соціально-культурна інфраструктура, функції соціально-культурної інфраструктури; компонентна структура соціально-

культурної інфраструктури; концепція розвитку соціально-культурної інфраструктури; сценарний підхід

Annotation

Dikhtyarenko V. V. Management of development of regional social and cultural infrastructure. Qualifying scientific paper on copywriting. Master's degree work for obtaining an open master's degree in the specialty 281 Public management and administration. Khmelnytskyi Leonid Yuzkov University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2022. 74 p.

The author's definition of the regional socio-cultural infrastructure is formulated, its component structure is defined and the functions it performs are established.

A study of the peculiarities of managing the development of the socio-cultural infrastructure of the Khmelnytskyi District UTC was conducted. The trends in the development of the network of social institutions operating on the territory of the UTC in the Khmelnytskyi district have been analyzed. The main problems in the development of social and cultural infrastructure have been identified.

The concept of formation and development of the socio-cultural infrastructure of the region is proposed. Possible scenarios of changes in the quality of life of the local population have been predicted and groups of objects and services of social and cultural infrastructure have been identified, which influence the achievement of positive trends in the development of the living environment of local residents under the conditions of the implementation of these scenarios.

Keywords: regional socio-cultural infrastructure, functions of socio-cultural infrastructure; component structure of social and cultural infrastructure; the concept of social and cultural infrastructure development; scenario approach

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	8
1.1. Соціально-культурна інфраструктура у регіональних соціально-економічних системах.....	8
1.2. Компонентна структура та функції регіональної соціально-культурної інфраструктури.....	15
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ	24
2.1. Характеристика демографічного та соціально-трудоного розвитку ОТГ Хмельницького району	24
2.2. Аналіз розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ	42
3.1. Концептуальні основи розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району	42
3.2. Сценарний підхід у прогнозування розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району	48
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Довгостроковий сталий розвиток регіональної соціально-економічної системи визначається збалансованим функціонуванням всіх її компонентів, у тому числі регіональної соціально-культурної інфраструктури, яка обумовлює формування та трансформацію середовища, що розвивається в динамічних умовах. З позицій геосистемного підходу сучасний етап територіального економічного розвитку характеризується зіткненням глобальних та національних просторових структур. На перший план наукових досліджень виходить соціально-культурна інфраструктура з її компонентами, які, з одного боку, забезпечують стійкість та самодостатність розвитку регіонів у складі національної економіки, а з іншого – сприяють генерації нових знань, творчих ідей конкурентної економіки.

Підвищення важливості ролі соціально-культурної інфраструктури у розвитку регіональної економіки, формуванні та подальшому використанні потенціалу території до саморозвитку породжує безліч питань науково-практичного характеру та дискусій, що стосуються доцільності фінансування установ культури та інших організацій, які продукують та поширюють культурні блага, ефективності їх діяльності, ступеня їхнього впливу на сфери життя локальних соціумів, особливо на конкурентоспроможність територій та їх привабливість для інвестицій.

Питання розвитку та просторової організації регіональної соціально-культурної інфраструктури в силу специфіки продукованих нею благ та значення для відтворювальних процесів у регіональних соціально-економічних системах вимагають звернення до методів та базових теорій регіональної науки та просторової економіки, до концепцій регіональної інфраструктури, а також до інструментів аналізу процесу створення та надання культурних благ.

Важливу роль у вивченні факторів та умов регіонального розвитку, у визначенні сутнісних характеристик регіону як цілісної територіальної системи, формулюванні принципів організації соціально-економічного простору відіграли

роботи А. Льоша, У. Ізарда, дослідження А. Скотта, М. Портера, П. Кругмана у рамках нової економічної географії. У рамках регіональної науки тему розвитку теорії соціальної інфраструктури порушували Ж. Т. Тощенко, С. Г. Важенін, колектив авторів під керівництвом А. Н. Алімова. В даний час проблеми розвитку регіональної соціальної інфраструктури досліджують Є. А. Абрамова, Л. Ю. Бородатова, Н. А. Іванова, О. М. Ільченко, С. В. Кисельов, Н. М. Логачова, Н. Ф. Полякова, І. С. Піжев, В. Н. Руцький, К. Н. Судьїн, С. В. Ткачов та інші. Незважаючи на значний науковий доробок у сфері функціонування регіональних соціо-економічних систем, питання розвитку регіональної-соціально-культурної інфраструктури досліджені доволі фрагментарно та потребують конкретизації, з огляду на регіональні особливості. Зазначене визначає актуальність та практичне значення обраної для дослідження теми.

Мета та завдання роботи. Метою магістерської роботи є опрацювання теоретичних положень та розробка практичних пропозицій щодо удосконалення управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури. Для досягнення поставленої мети в роботі були поставлені та вирішені такі **завдання:**

- визначити сутність соціально-культурної інфраструктури та її ролі у розвитку регіональних соціально-економічних систем;
- описати компонентна структуру та функції регіональної соціально-культурної інфраструктури;
- охарактеризувати демографічний та соціально-трудова розвиток ОТГ Хмельницького району;
- проаналізувати стан розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району;
- розробити концептуальні основи розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району;
- на основі сценарного підходу здійснити прогнозування розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в процесі управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти удосконалення управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури.

Методи дослідження. Основним методологічним підходом послужив системно-структурний аналіз, що дозволив розглядати соціально-культурну інфраструктуру як цілісний об'єкт і як єдину систему. У дослідженні застосовувалися загальнонауковий метод моделювання та статистико-економетрична оцінка тенденцій розвитку культурних індустрій з використанням індексного методу, методу сценаріїв, групувань, відносних та середніх величин.

Інформаційною базою роботи монографії, статті з тематичних збірок, журналів українських та зарубіжних авторів, інтернет-ресурсів, систематизовані автором; статистичні збірники та бази даних Державної служби статистики України, а також матеріали, зібрані та узагальнені особисто автором.

Практичне значення. Опрацьовані в роботі теоретичні положення та практичні рекомендації щодо управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури можуть бути використані в подальшому при формуванні та реалізації відповідних державних та регіональних програм.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 74 найменування. Робота містить 5 рисунків та 12 таблиць. Загальний обсяг роботи становить 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

1.1. Соціально-культурна інфраструктура у регіональних соціально-економічних системах

Розвиток регіональних соціально-економічних систем на даний час є складним процесом, пов'язаним не лише з базовими факторами виробництва – землею, трудовими ресурсами та капіталом, але й із соціально-культурними та економічними умовами функціонування суб'єктів економічної діяльності. Такі умови з 1940-х стали визначатися в економічних дослідженнях через поняття «інфраструктура». За більш ніж піввікову історію аналізу інфраструктури з погляду її впливу на економічні відносини та весь відтворювальний цикл як на рівні однієї чи кількох національних економік, так і на регіональному рівні сформувалося чітке уявлення про те, що якість розвитку регіональної та національної економіки, яке виражається через економічне зростання та покращення інших макроекономічних показників, безпосередньо залежить від ступеня розвиненості інфраструктури.

Ж. Т. Тощенко пропонує під соціальною інфраструктурою розуміти наступне:

1) «матеріально-речові елементи, які покликані забезпечити загальні умови життєдіяльності людини у сфері праці, суспільно-політичного та духовного життя; 2) «необхідний результат всього попереднього історичного розвитку суспільства»; 3) «систему установ та організацій» [56].

За своєю суттю сучасні визначення соціальної інфраструктури ґрунтуються на трьох цих постулатах: вона «є підсистемою економіки, яка створює і реалізує соціальні інфраструктурні блага – загальні умови функціонування соціуму як суб'єкта прийняття економічних рішень у всій

економіці та об'єкта формування ендогенних правил прийняття цих рішень (інститутів), тобто. представлена сукупністю організацій та об'єктів житлового, культурно-побутового, торговельного та медичного призначення» [61].

Варто відзначити, що при створенні концепцій, що визначають соціальну інфраструктуру та її роль в економічних відносинах, дослідники на перший план висувають територіальний аспект, вважаючи, що соціальна інфраструктура, як і виробнича, має значення лише у зв'язку з певним просторово-територіальним розміщенням. Так, С. Г. Важенін розмежовує соціальну інфраструктуру та невиробничу сферу: «Від невиробничої сфери відрізняє соціальну інфраструктуру і те, що вона є єдиним територіальним комплексом галузей, функціонування якого націлене на задоволення потреб населення в послугах» [11]. У сучасній науковій літературі зазначається, що соціальна інфраструктура є «найважливішим організатором соціального простору макроекономічної системи» [11]. Як відмічає В. Н. Український, французькі дослідники при розробці теорії інноваційних середовищ пропонують термін «підтримуючий простір» як конструкт, який забезпечує умови для формування зв'язків між інституційними одиницями [45].

У свою чергу, соціальна інфраструктура також має свою класифікацію. У радянській літературі стверджувалося, що у рамках соціальної інфраструктури існує соціально-побутова та соціально-духовна інфраструктура. Цієї класифікації дотримуються і сучасні дослідники, лише поняття «соціально-духовної інфраструктури» [18] замінили поняття «соціально-культурної інфраструктури» [13]. Склад цих компонентів соціальної інфраструктури є абсолютно ідентичним.

Соціально-культурна (соціально-духовна) інфраструктура складається з наступних ланок (за ієрархією А. Н. Алімова та колективу авторів монографії «Соціальна інфраструктура: питання теорії та практики»): освіта, культура та мистецтво, охорона здоров'я, фізкультура та спорт, соціальне обслуговування (забезпечення) та охорона навколишнього середовища. Сучасні дослідники додають ще туризм і рекреацію як окремо, так і у складі однієї з ланок [1].

В результаті узагальнення основних теорій та концепцій про сутність та роль регіональної соціальної інфраструктури у розвитку соціально-економічних систем визначення регіональної соціальної інфраструктури відповідно до базових підходів наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1. Підходи до визначення регіональної соціальної інфраструктури

Назва методологічного підходу	Визначення регіональної соціальної інфраструктури
Системно-структурний [18]	Складно організована система, що є елементом регіональної економіки та складається з компонентів, результатом функціонування якої стають соціально значущі блага
Функціональний [25]	Підсистема регіональної економіки, що формується та розвивається з урахуванням потреб населення у соціально значущих благах та з урахуванням цілей держави збільшити споживання таких благ
Просторовий [17]	Мережі закладів освіти, охорони здоров'я, сфери культури та соціального обслуговування населення, що знаходяться в соціально-економічному просторі регіону з урахуванням принципу крокової/транспортної доступності
Інституційний [20]	Набір інституційних одиниць (установ), що розташовані на певній території та формують мережу для забезпечення максимального доступу населення до соціально значимих благ
Галузевий [45]	Комплекс окремих галузей-видів економічної діяльності, які створюють соціально значущі блага для населення, що проживає на певній території
Еволюційний [32]	Система, що змінює свою структуру та властивості внаслідок адаптації закладів освіти, охорони здоров'я, культури та соціального обслуговування до нових умов організації регіональної економіки
Процесний [36]	Процес постійного виробництва та поширення на певній території соціально значимих благ
Соціокультурний [59]	Сукупність умов інтелектуального розвитку людини як актора соціально-економічного простору регіону

Примітка. Систематизовано автором

Як видно з таблиці 1.1, у визначеннях регіональної соціальної інфраструктури важко дотримуватися лише одного підходу, необхідно апелювати і до інших уявлень про неї, щоб найточніше її охарактеризувати, тому при актуалізації цього поняття з метою дисертаційного дослідження ми спираємося на галузевий, системний та функціональний підходи.

В результаті аналізу концепцій і теорій дослідження інфраструктури ми пропонуємо трактувати регіональну соціальну інфраструктуру таким чином: комплекс об'єктів та видів економічної діяльності, що виконують як допоміжну роль в організації відтворювальних процесів соціально-економічного простору

регіону, так і роль ретранслятора культурних цінностей та соціальних патернів поведінки у соціально-економічний простір регіону.

Соціальна інфраструктура є базовою умовою для підвищення рівня та покращення якості життя локального соціуму як безпосередньо через надання доступу до соціально значимих благ, так і через фінансування регіональних інфраструктурних проектів соціальної сфери з джерел, що генеруються завдяки створенню доданої вартості та бюджетних доходів. Ґрунтуючись на представленні місця та ролі соціальної інфраструктури у процесах регіонального розвитку та її структури, ми виділяємо соціально-культурну інфраструктуру як об'єкт дисертаційного дослідження.

Під регіональною соціально-культурною інфраструктурою розуміється комплекс об'єктів (соціальних інститутів) та видів економічної діяльності, об'єднаних у культурні індустрії, результатом функціонування яких на певній території є виробництво культурних благ як ретрансляторів соціокультурних цінностей та норм поведінки та умов для формування творчого потенціалу та духовного розвитку регіонального соціуму.

Використання середовищного підходу до регіональної соціальної інфраструктури і, зокрема, до регіональної соціально-культурної інфраструктури в рамках регіональних економічних досліджень та розробки програмних документів регіональної культурної політики визначає важливість і необхідність вживання поняття «сфера культури» в нашій роботі, поряд з поняттям «регіональна» соціально-культурна інфраструктура».

Соціально-культурна інфраструктура сьогодні відіграє велику роль у створенні умов для саморозвитку регіонів, а також для формування їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. З позицій просторової економіки вона у складі регіональної соціальної інфраструктури утворює когнітивне середовище, яке здатне підвищувати конкурентоспроможність, забезпечувати стійкість і збалансованість функціонування регіональних соціально-економічних систем.

У визначенні сутності та складу регіональної соціально-культурної інфраструктури існує велика кількість підходів, зокрема вони повторюють ті підходи, які були зазначені в таблиці 1.1.

Існуючи в рамках економічних відносин, соціально-культурна інфраструктура є системою окремих видів діяльності, які знаходять своє місце в загальноприйнятих класифікаціях (наприклад у КВЕД). У свою чергу вони формують окремі галузі в рамках соціально-культурної інфраструктури. Далі, вона, комерціалізуючи соціальні та культурні цінності та норми поведінки в рамках окремих видів діяльності, трансформується у культурні індустрії [43].

Розуміючи з позицій процесного та інституційного підходів під соціально-культурною інфраструктурою сукупність економічних відносин та стратегії поведінки виробників (інституційних одиниць), споживачів та держави у ній, зосередимо особливу увагу у зв'язку з конкурентним характером економіки на культурних індустріях. Під культурною індустрією відповідно до мети роботи розуміється окремий вид економічної діяльності або їх сукупність, результатом яких є продукування культурних благ шляхом перетворення культурного капіталу на культурну вартість у соціально-економічному просторі регіону.

Культурні індустрії є за своєю суттю відображенням соціально-культурної інфраструктури, вони мають суворе просторове співвідношення, тому що їх функціонування пов'язане з установами культури та іншими організаціями, що створюють та розповсюджують культурні блага і розташовані на певній території. Крім того, кожен культурну індустрію можна назвати галуззю соціально-культурної інфраструктури. Поручуючи питання генезису оформлення понять «соціально-культурна інфраструктура», «сфера культури» і, в підсумку, «культурні індустрії», ми повинні визначити фактори, що вплинули на виділення в наукових дослідженнях цих понять.

Культура як сфера активності у другій половині ХХ століття дослідниками конкурентної економіки стала сприйматися як важлива складова не лише у соціальній сфері життя суспільства та духовному вихованні, а й у економічних відносинах. Об'єднавши в окремі галузі інституційні одиниці, культура не лише

знайшла своє оформлення у соціально-культурній інфраструктурі з відповідними політичними, правовими, соціальними рамками, а й перетворилася на товар, який, як і інші економічні блага, став предметом різних трансакцій на регіональних, національних та міжнародних ринках. Сукупність досліджень про такі блага акумулювалася в окремій галузі економічного знання – економіці культури [64], і культурні індустрії зайняли у ній центральне місце.

Здебільшого, поняття «культурні індустрії» стало визначати сукупність галузей, які виробляють культурні блага. За методологією ЮНЕСКО, культурні індустрії комбінують створення, виробництво та комерціалізацію творчого змісту, який є невловимим та культурним за природою. Зазвичай, цей зміст захищається авторським правом і набуває форми товару чи послуги [205]. Важливим аспектом, згідно з ЮНЕСКО, є той факт, що культурні індустрії перебувають у центрі щодо просування та підтримки культурної різноманітності та забезпечення демократичного доступу до культури. Політично це виявилось у створенні та прийнятті в 2005 р. «Конвенції про охорону та заохочення різноманітності форм культурного самовираження», в рамках якої одним із завдань культурної політики було визначено необхідність у заходах, «спрямованих на надання незалежної національної індустрії культури та діяльності неорганізованого сектора реального доступу до засобів виробництва, поширення та розподілу культурної діяльності та культурних товарів та послуг» [55]. Специфіка розвитку регіональної соціально-культурної інфраструктури багато в чому зумовлена особливостями культурних благ (товарів та послуг), які як цілі та результат діяльності є важливим об'єктом визначення феномену культурних індустрій.

В економіці культури поява та функціонування культурного блага пов'язують, з одного боку, з категорією творчості/креативності (creativity), що не піддається прямій економічній оцінці, а з іншого боку, з поняттям вартості (value).

Взаємозв'язок соціально-культурної інфраструктури та регіональної економіки визначається сучасними дослідниками, насамперед, через вплив

першої на економічне зростання, причому це зростання у довгостроковій перспективі. Якщо конкретизувати, то соціально-культурна інфраструктура надає стимулюючий вплив на виробничий сектор економіки, посилює синергетичний ефект взаємодії різних галузей виробничого сектора, ефект мультиплікатора інвестиційного попиту та є «інструментом економічної політики, що дозволяє стимулювати та обмежувати розвиток як самих галузей соціальної інфраструктури, так і суміжних галузей економіки в цілому» [51].

Підсумовуючи, зазначимо, що специфіка функціональної ролі соціально-культурної інфраструктури та результатів її діяльності визначається необхідністю її виділення у складі соціальної інфраструктури. Дослідження соціально-культурної інфраструктури є аналізом факторів економічного зростання регіональних соціально-економічних систем, їхньої інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності в порівнянні з іншими територіями. Соціально-культурна інфраструктура є елементом стійкості регіонального розвитку, вона визначає також потенціал розвитку (саморозвитку) регіонів. У результаті, ті види діяльності, які забезпечують функції соціально-культурної інфраструктури, набувають нової ролі у розвитку регіональної економіки, саме стають каталізаторами процесів, які відбуваються у різних сферах життя суспільства. З позицій просторової економіки значення соціально-культурної інфраструктури можна визначити через поняття розвиваючого просторового середовища території, яка дозволяє формувати комплекс умов для інноваційного розвитку окремих процесів у відтворювальному циклі.

1.2. Компонентна структура та функції регіональної соціально-культурної інфраструктури

Існування різних підходів до дослідження сутності соціально-культурної інфраструктури та комплексність самої категорії дозволяють класифікувати її за різними ознаками.

Так, залежно від джерел формування, каналів фінансування та територіальної локалізації об'єкти та служби соціально-культурної інфраструктури можна подати у вигляді двох груп [13]. У першу входять об'єкти (підрозділи та служби), що функціонують на підприємствах і створені за кошти суб'єктів господарювання з метою підвищення продуктивності праці працівників та забезпечення безпеки трудової діяльності. До цієї групи включаються служби з перепідготовки кадрів та охорони праці, побутові приміщення, пункти громадського харчування, читальні зали, медичні кабінети, душові, пункти пожежної безпеки та ін.

Другу групу утворюють об'єкти соціально-культурної інфраструктури, розташовані у населених пунктах та на міжселених територіях, запроваджені за рахунок інвестицій держави або великих суб'єктів господарювання. Сюди відносяться організації, установи та виробництва, призначені для задоволення потреб всього населення території, що обслуговується: житлово-комунальне господарство, організації громадського харчування, побутового обслуговування, роздрібною торгівлі; заклади освіти та культури, охорони здоров'я, санаторно-курортного обслуговування, фізкультури та спорту, соціального забезпечення, страхування; готелі, пасажирський транспорт, лазні, ритуальні агенції, поштова мережа, засоби зв'язку та ін. Ця класифікація ґрунтується на об'єктивному розмежуванні груп об'єктів соціально-культурної інфраструктури.

Також загальновизнаними класифікаційними ознаками соціально-культурної інфраструктури є рівень організації суспільства, тип території розповсюдження, галузевий склад. Поруч із у наукових працях деяких авторів підстави для класифікації підбираються умовно, відповідно до цілями

дослідження, у результаті вони розмежовують соціально-культурну інфраструктуру на комплекси об'єктів чи галузі залежно від функціонального призначення, виду задовольняються людських потреб тощо.

Розглянувши різні аспекти дослідження соціально-культурної інфраструктури, ми узагальнили варіанти її класифікації за різними ознаками у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2. Класифікація соціально-культурної інфраструктури

Підстава класифікації	Різновиди соціально-культурної інфраструктури
Рівень господарювання	Інфраструктура макро-, мезо-, мікро та наноекономічного рівнів
Організаційна побудова	Лінійна, точкова
Спосіб фінансування об'єктів	Об'єкти, які фінансуються за рахунок власних ресурсів. Об'єкти, які повністю або частково фінансуються за рахунок бюджетних джерел
Форма власності	Державна, муніципальна, приватна
Стадія циклу зрілості	Домінуюча, стагнуюча, кризова, депресивна, трансформуюча
Суб'єкт (органи влади, населення)	Державна, муніципальна, інфраструктура підприємств і організацій, інфраструктура домашніх господарств
Суб'єкт (соціально-демографічна група)	Дитяча, молодіжна, сімейна; інфраструктура для інвалідів, людей похилого віку і т.д.
Тип території	Міська, сільська
Галузевий склад	Охорона здоров'я, освіта, культура і т.д.
Функціональне призначення	Культурно-побутовий комплекс, житлово-комунальний комплекс; комплекс соціального забезпечення; комплекс по забезпеченню трудової діяльності
Вид задоволених людських потреб	Галузі, які задовольняють фізіологічні, соціальні та духовні потреби

Примітка. Систематизовано автором

Слід зазначити, що з урахуванням територіальної соціально-культурна інфраструктура поділяється на міську та сільську. Основними параметрами, що характеризують сільську інфраструктуру, є її розташування поза містами та передмістями, а також надання соціально-культурних послуг, переважно сільському населенню.

Соціально-культурна інфраструктура, як обов'язковий компонент економічної системи, впливає на її ефективність, але не шляхом безпосередньої участі у виробництві продукції (як інші компоненти), а за допомогою забезпечення умов для життєдіяльності населення та впливу на продуктивність праці робочої сили. У процесі розвитку соціально-культурної інфраструктури відбувається перерозподіл трудових ресурсів у сферу послуг, розширюються діючі та створюються нові види економічної діяльності, через що відбувається диверсифікація регіональної економіки, що сприяє стійкості її розвитку.

За останні роки в результаті реформування соціально-культурної сфери та її включення до ринкового економічного простору відбулася передача об'єктів соціально-культурної інфраструктури з національного на місцевий рівень, що негативно вплинуло на їх функціонування та розвиток [64].

Оскільки соціально-культурна інфраструктура є складовою багаторівневого народно-господарського комплексу, задоволення потреб населення у соціально-культурних благах і послугах складається на основі адміністративно-територіальних комплексів обслуговування, організація яких, на наш погляд, має задовольняти наступним принципам:

- ієрархічність підтримання відповідності між розміром поселення, його адміністративно-господарським значенням, територією обслуговування та кількістю, величиною, функціональністю локалізованих на сільській території об'єктів;
- комплексність та комплементарність наявності повного набору елементів, їх просторове взаємодоповнення та відповідність;
- збалансованість підтримки галузевих пропорцій між ланками соціально-культурної інфраструктури на рівні регіону та на рівні окремого поселення;
- просторова зосередженість та територіальна доступність об'єктів;
- спрямованість на територіального споживача орієнтованість на всі групи населення, що обслуговується;
- достатня забезпеченість населення об'єктами в обсязі, необхідному для всебічного розвитку всіх членів товариства;

- рівнодоступність забезпечення рівного доступу до об'єктів всіх споживачів.

Результатом діяльності підприємств та установ, що належать до соціально-культурної інфраструктури, є соціальні послуги, частина з яких є безоплатним суспільним благом. Однак, включення соціально-культурної інфраструктури в ринкову систему накладає свій відбиток, що проявляється у збільшенні частки платних послуг, які вона надає, та у використанні конкурентних механізмів у діяльності її підрозділів.

Територіальна організація системи обслуговування населення заснована на пошуку найкращих просторових форм задоволення потреб населення у громадських послугах, що передбачає врахування характеру потреб населення та частоту користування послугами. У зв'язку з цим територіальні системи обслуговування населення складаються з кількох ієрархічно збудованих ланок. Так, наприклад, у сфері фізичної культури функціонують такі об'єкти: приміщення для занять фізкультурою в установах, спортивні зали та майданчики у сільських поселеннях, фізкультурно-оздоровчі комплекси у міських поселеннях та великих селах, центри лікувальної фізкультури у великих містах. Тобто в сільських поселеннях розміщуються лише низові ланки соціальної інфраструктури, що надають послуги повсякденного та періодичного попиту, а доступ до всього широкого спектру соціальних благ та послуг для селян відкривається лише на регіональному рівні, що обумовлено низкою причин:

– недоцільністю поширення великих об'єктів соціально-культурної інфраструктури, і навіть об'єктів, що пов'язані з задоволенням разових чи специфічних потреб;

– більш вищою порівняно з містом капіталомісткістю створення та функціонування об'єктів соціально-культурної інфраструктури на сільських територіях.

У зв'язку з цим сільське населення використовує в основному соціальну інфраструктуру, що функціонує на районному та селищному рівнях.

Сфери обслуговування та об'єкти соціально-культурної інфраструктури на регіональному рівні відображено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3. Сфери обслуговування та об'єкти соціально-культурної інфраструктури на регіональному рівні

Сфера обслуговування	Рівень функціонування об'єктів соціальної інфраструктури	
	регіональний	місцевий
Житлово-комунальне господарство	Індивідуальні та багатоквартирні житлові будинки; ремонтно-експлуатаційні організації, які обслуговують житловий фонд; централізовані водо-, газо-, енерго-, теплопостачання, каналізація; готелі; цвинтар	Індивідуальні житлові будинки; водо-, газо-, енерго-, теплопостачання, каналізація; цвинтар
Зв'язок	Відділення зв'язку; телефонні та комп'ютерні мережі; телекомунікації	Поштові відділення; телефонні та комп'ютерні мережі; телекомунікації
Дорожньо-транспортне обслуговування	Транспортні комунікації; пасажирський спеціалізований транспорт; обслуговуючі організації	Дороги; пасажирський транспорт
Роздрібна торгівля	Універмаги, універсами; торгові центри; ринки; аптеки, аптечні магазини та пункти; автозаправні станції	Магазини; павільйони, кіоски, у т.ч. аптечні; нестационарні торгові об'єкти; автозаправні станції
Побутове обслуговування	Ремонтні майстерні (побутової техніки, автотранспортних засобів тощо); ательє з ремонту та пошиття виробів; перукарні та салони краси; ритуальні агенції; лазні, сауни; фотоательє тощо.	Майстерні з ремонту та пошиття виробів; перукарні; ритуальні агенції; лазні тощо.
Громадське харчування	Ресторани, кафе столові і т.д.	Столові
Охорона здоров'я	Центральні районні та дільничні лікарні; амбулаторно-поліклінічні установи; фельдшерсько-акушерські пункти; центри лікарів загальної практики; стоматологічні поліклініки	Лікарняні заклади; амбулаторно-поліклінічні установи; фельдшерсько-акушерські пункти
Рекреація	Санаторії, будинки відпочинку; туристичні основи; парки, сквери	Заповідники, заповідники; оздоровчі центри, санаторії, будинки відпочинку; парки
Соціальна підтримка	Будинки-інтернати для людей похилого віку, інвалідів; соціальні притулки для дітей та підлітків; Відділення пенсійного фонду; Управління соціального захисту населення	Служби соціального захисту населення
Обслуговування трудової діяльності	Інформаційно-консультаційні центри; центри зайнятості населення; центри перепідготовки кадрів	Служби зайнятості; служби перепідготовки кадрів
Освіта	Управління освіти; дошкільні навчальні заклади; загальноосвітні заклади (школи, ліцеї, гімназії); професійні училища, коледжі	Дошкільні навчальні заклади; школи
Культура і дозвілля	Управління культури; районний будинок культури; бібліотеки; кінотеатри; палаци молоді; дитячі школи мистецтв; парки культури та відпочинку; музеї; історико-культурні пам'ятки	Будинки культури, клуби; бібліотеки; музеї; пам'ятники культури та природи
Фізкультура і спорт	Управління фізичної культури та спорту; фізкультурно-оздоровчі комплекси; спортивні стадіони; спеціалізовані спортивні майданчики	Спортивні зали; спортивні майданчики та об'єкти

Примітка. Систематизовано автором

Оскільки території мають уніфікований набір природних факторів, сфер діяльності, галузей, то і соціально-культурна інфраструктура, яка в них функціонує має свої особливості, які пов'язані зі специфікою розвитку, до основних з яких належать [53]:

- «роздрібленість» та роззосередженість об'єктів соціально-культурної інфраструктури, обумовлена специфікою розселення, що ускладнює їхнє ефективне використання;

- розміщення на місцях переважно низових елементів інфраструктури, що надають послуги повсякденного та періодичного попиту (дитячі садки, загальноосвітні школи, клуби, їдальні тощо);

- недостатня забезпеченість населення об'єктами інфраструктури, слабка матеріально-технічна оснащеність установ соціально-культурної інфраструктури та недостатнє кадрове забезпечення;

- великі витрати часу жителів на отримання послуг через низьку територіальну доступність об'єктів інфраструктури;

- нерівномірність попиту населення на ряд послуг соціальної інфраструктури, зумовлена сезонністю місцевого господарського виробництва та веденням особистого підсобного господарства, визначає ритм діяльності даних об'єктів;

- відсутність у селян можливості вибору постачальника послуг, оскільки багато галузей соціально-культурної інфраструктури є сферою дії звичних монополій;

- нерентабельність об'єктів соціально-культурної інфраструктури, обумовлена характером здійснюваних видів діяльності та низькою платоспроможністю місцевого населення.

Зазначимо, що сутність соціально-культурної інфраструктури як системної категорії розкривається через різноманітні функції: суспільні, цільові та специфічні, що можна простежити за допомогою рис. 1.1.

Види функцій соціальної інфраструктури на сільських територіях	Суспільні	забезпечення	створення умов задоволення потреб суспільства на забезпеченні соціально значимими об'єктами і послугами
		регулююча	відновлення та збереження балансу попиту та пропозиції на ринку соціальних послуг, що виявляється у координації взаємодії між суб'єктами
		інтеграційна	забезпечення єдності розвитку національного господарства шляхом встановлення взаємозв'язків між його галузями та сферами через вплив на якість життя населення
		відтворююча	підтримання та стимулювання відтворювальних процесів у суспільстві за допомогою створення комплексу умов для забезпечення життєдіяльності людини
	Цільові	обслуговуюча	надання споживчих послуг (обслуговування та задоволення споживчого попиту населення)
		постачаюча	забезпечення потреб суспільства у комфортних умовах життя, комунікаційних послугах та територіальній мобільності
		розподілення та обмін	виконання розподілу та обміну матеріальних благ у системі обслуговування населення
		охорона здоров'я	збереження чи відновлення фізичного та морального здоров'я населення, задоволення потреб у проведенні дозвілля та активному відпочинку
		культурно-просвітницька	інтелектуальний та культурний розвиток населення, збереження історико-культурної спадщини, а також удосконалення професійних якостей працівників
	Специфічні	закріплення населення на території	створення умов для уповільнення процесу знелюднення поселень та покращення розселення
		соціально-демографічна	забезпечення умов, що сприяють розширеному відтворенню населення
		духовно-культурна	збереження духовних цінностей та культурних традицій для покращення життя та життєдіяльності населення
		репутаційна	формування іміджу території, що зумовлює її привабливість для населення та інвесторів
		еколого-рекреаційна	організація умов для відновлення здоров'я та відпочинку населення за рахунок підтримки екологічної рівноваги

Рисунок 1.1 – Функції соціально-культурної інфраструктури

Примітка. Систематизовано автором

Виконуючи суспільні функції, соціально-культурна інфраструктура істотно впливає на все національне господарство країни. Цільові функції соціально-культурної інфраструктури спрямовані на реалізацію цілей, заради яких організуються та функціонують її об'єкти, а специфічні – підпорядковані цілям соціально-економічного розвитку території та покращення якості життя її мешканців. У своєму функціонуванні соціально-культурна інфраструктура покликана вирішувати такі завдання:

- забезпечення гідних умов життя, побуту та праці громадян;
- розвиток торговельно-побутового обслуговування та забезпечення доступу місцевих жителів до сучасних комунікаційних послуг;

- збереження та розвиток мережі освітніх, культурно-дозвільних, медичних та спортивно-оздоровчих закладів та об'єктів, покращення їх матеріально-технічного та ресурсного забезпечення;

- підвищення зайнятості та проведення професійної перепідготовки населення;

- забезпечення соціального обслуговування та соціального захисту місцевих жителів.

Враховуючи склад, мету, функції та завдання, можна виділити такі основні характеристики соціально-культурної інфраструктури:

1. Соціально-культурна інфраструктура представлена комплексом установ, підприємств, виробництв та видів діяльності, основним продуктом яких є соціально-культурні послуги.

2. Вона впливає на ефективність функціонування господарського комплексу розташованого на території та організовує соціально-культурні процеси, у зв'язку з чим, залежно від рівня свого розвитку, стимулює чи стримує соціально-економічний розвиток території.

3. Соціально-культурна інфраструктура спрямована на створення комфортного середовища, що забезпечує покращення умов життя, побуту та діяльності місцевого населення, та покликана задовольняти широкий спектр його потреб, тому впливає на якість життя жителів.

У зв'язку з цим в авторському трактуванні «соціально-культурна інфраструктура» визначається як цілісна система взаємопов'язаних ланок та елементів місцевої економіки (установ, підприємств, виробництв та видів діяльності), що сприяє соціально-економічному розвитку території, а також забезпечує життєдіяльність людини та впливає на якість її життя за допомогою задоволення потреб. Таке розуміння соціально-культурної інфраструктури розкриває її комплексність, дозволяє виділити специфічні риси, і навіть показує її значущість як безпосереднього споживача соціальних послуг (населення), так і соціально-економічний розвиток відповідної території. Таким чином, соціально-культурна інфраструктура є частиною територіального господарського

комплексу, що забезпечує покращення умов життя, побуту та діяльності населення, а також його фізичний, інтелектуальний та духовний розвиток, та покликана підвищувати якість життя місцевих жителів, а також стимулювати соціально-економічний розвиток територій.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ

2.1. Характеристика демографічного та соціально-трудоного розвитку ОТГ Хмельницького району

Удосконалення управління соціально-культурною інфраструктурою потребує вивчення та розуміння процесів і явищ, які відбуваються, проведення їх аналізу з метою виявлення внутрішніх суперечностей та деформацій. Ґрунтуючись на територіальній специфіці соціального розвитку, можна визначити пріоритетні напрями соціального інвестування на довгостроковий період, розробити комплекс ефективних заходів з метою забезпечення пропорційного та збалансованого розвитку соціальної сфери, формування оптимальної моделі її функціонування.

Сучасні фахівці з соціальних досліджень пропонують різні підходи до оцінки рівня життя населення, виходячи з можливостей сучасної статистики й особливостей соціальних обстежень. Змістове наповнення та набір показників рівня життя досліджується російськими вченими Н.Е. Тихоновою, Н.М. Давидовою, И.П. Поповою. За їх думкою, основними індикаторами, що визначають сьогодні місце особи або сім'ї у суспільстві, є рівень середнього доходу в домогосподарстві, рівень освіти, професійно-посадовий статус респондента, тип житла, наявність предметів тривалого користування, основні характеристики члена родини, який приносить основний дохід, самоідентифікація [16, с.31].

Різні аспекти рівня життя населення представлені в роботах українських вчених Е. М. Лібанової, В. О. Мандибури та ін. Найбільш повно система показників рівня життя за дослідженням В. О. Мандибури може бути представлена наступними шістьма групами: 1) інтегральні показники, які

віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення; 2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг; 3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі; 4) показники, що характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку; 5) показники, які визначають якісні характеристики життєвого рівня населення; 6) показники, що розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, які має населення країни, а також надійність забезпечення політичних свобод громадянам у суспільстві [41].

Згідно з підходом відомого українського економіста Е. М. Лібанової, рівень життя населення представлений чітко сформованими дохідними групами в сучасному українському суспільстві: група заможних, середньодоходних і так звана група протосередніх – населення із неоднозначним матеріальним статусом, рівень доходів (витрат) яких є досить низьким, але вищим за офіційно встановлену межу бідності [34, с. 150].

Праці О.С. Белокрилової, А.А. Бочкова та О.Ю.Мамедова виділяють аспекти добробуту суспільства в умовах кризи. Під час світової кризи відбувається зниження якості людського капіталу, робочої сили, занепад соціальних секторів економіки, соціального середовища, підприємницької діяльності, демографічна криза, погіршення умов життя людей [5, с. 43].

Мамедов О.Ю характеризує рівень життя населення величиною та складом потреб у різних життєвих, та можливістю їхнього задоволення. Можливість задоволення потреб визначається пропозицією на ринку товарів і послуг і реальних доходів людей, заробітною платою [40, с. 7].

Таким чином, вивчення особливостей розвитку соціально-культурної інфраструктури, перш за все, вимагає проведення системного аналізу низки спеціальних показників, які характеризують демографічну ситуацію та рівень життя населення. Лише при глибокому їх вивченні можна визначити ключові проблеми соціального розвитку та розробити набір базових завдань, спрямованих на покращання. Тому, використовуючи дані офіційної статистичної

звітності, проведемо оцінку основних тенденцій соціального розвитку сільських територій Хмельницького району, проаналізуємо динаміку показників, що відображають відповідні процеси.

Демографічні процеси є одними з основних, що впливають на соціальний розвиток громад. Проаналізуємо природній рух населення сільських територій Хмельницького району в динаміці за 2019-2021 роки (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1. Чисельність населення ОТГ Хмельницького району

Назва показника	Роки			Темп росту		
	2019	2020	2021	2020 р. до 2019 р., %	2021 р. до 2020 р., %	2021 р. до 2019 р., %
Чорноострівська селищна ОТГ	12455	12427	12459	99,8	100,3	100,1
Розсошанська сільська ОТГ	4982	4978	4991	99,9	100,3	100,2
Гвардійська сільська ОТГ	6542	6578	6538	100,6	99,4	99,9
Лісовогринівецька сільська ОТГ	8345	8412	8503	100,8	101,1	101,9
Олешинська сільська ОТГ	-	-	4342	-	-	-
Разом	32324	32395	36833	100,2	113,7	113,9

Примітка. Складено автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Аналізуючи таблицю, ми бачимо, що чисельність населення протягом 2019-2021 років збільшилась на 13,9%. Це пов'язано із поступовим об'єднанням громад, зокрема у 2021 році утворенням Олешинської сільської ОТГ. Слід відмітити, що усім ОТГ характерним є від'ємний природній приріст, що пов'язано із низькою народжуваністю за останні роки. Так кількість народжених за п'ять років в середньому по досліджуваному ОТГ зменшилась на 6%, в той час як показник кількості померлих на 100 наявного населення збільшилася на 6,4%.

Слід зазначити, що чисельність населення зменшується на всій території області, однак скорочення місцевого населення відбувається більшими темпами. Кількість міських жителів знижується через природне скорочення, зумовлене

соціально-економічними проблемами в області та країні. У сільській місцевості наведені проблеми поглиблюються також відтоком молоді у міста.

Управління людським та трудовим потенціалом є складовою частиною комплексного управління сільськими територіями. Від кількості трудових ресурсів, їх розміщення, статевого і вікового складу, залежить рівень працевлаштування сільської економіки. Працевлаштувані сільські території мають можливість більш інтенсивно розвивати й диверсифікувати свою економіку. В той же час, дефіцитні на трудові ресурси будуть обмежені у вирішенні вказаних проблем. Розселення населення і розміщення трудових ресурсів справляє основоположний вплив на розвиток і територіальну організацію виробництва, розміщення і спеціалізацію окремих галузей і підприємств. Проаналізуємо вікову структуру населення (рис. 2.1).

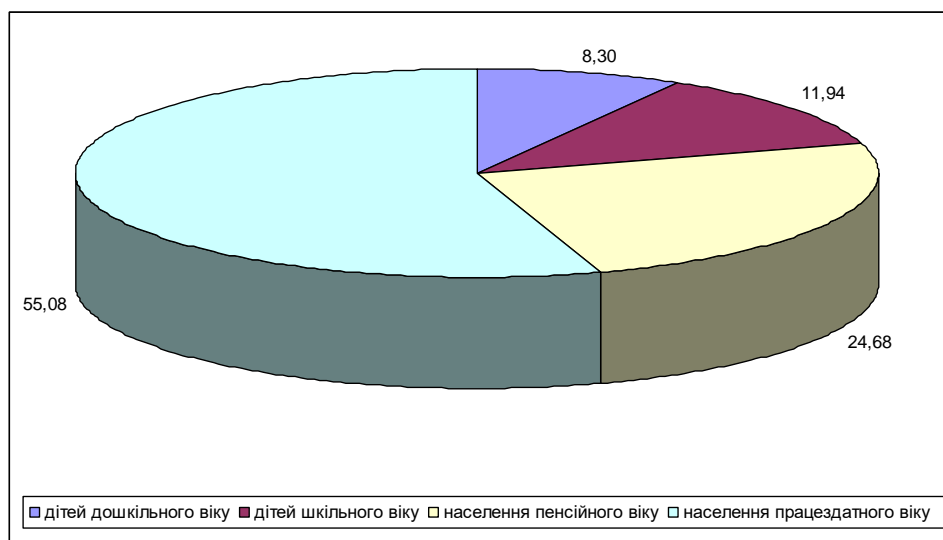

Рисунок 2.1 - Структура населення ОТГ в Хмельницькому районі (2021 рік)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Чисельність працездатного населення ОТГ в Хмельницькому районі становить 55%, населення пенсійного віку – четверту частину (25%). Це свідчить про погіршення вікової структури, що в цілому характерно для населення України та особливо у сільських місцевостях.

Діти шкільного та дошкільного населення разом займають приблизно 20% усього населення сільських територій Хмельницького району, що пояснюється

зниженням народжуваності у сільській місцевості, міграції молодих сімей до міст в пошуку роботи та вищих доходів. Таким чином, результатом негативного демографічного стану стало закріплення тенденції до старіння населення сільських територій Хмельницького району, причому процес відбувається „знизу” - за рахунок зниження народжуваності (як і в цілому у державі), тоді як у розвинутих країнах – „зверху” за рахунок збільшення середньої тривалості життя. Збільшення питомої ваги осіб пенсійного віку є результатом передусім зниження народжуваності та збереження її впродовж тривалого періоду на рівні, що не забезпечує прогресивне відтворення поколінь.

Розглянемо структуру зайнятості населення (рис. 2.2).

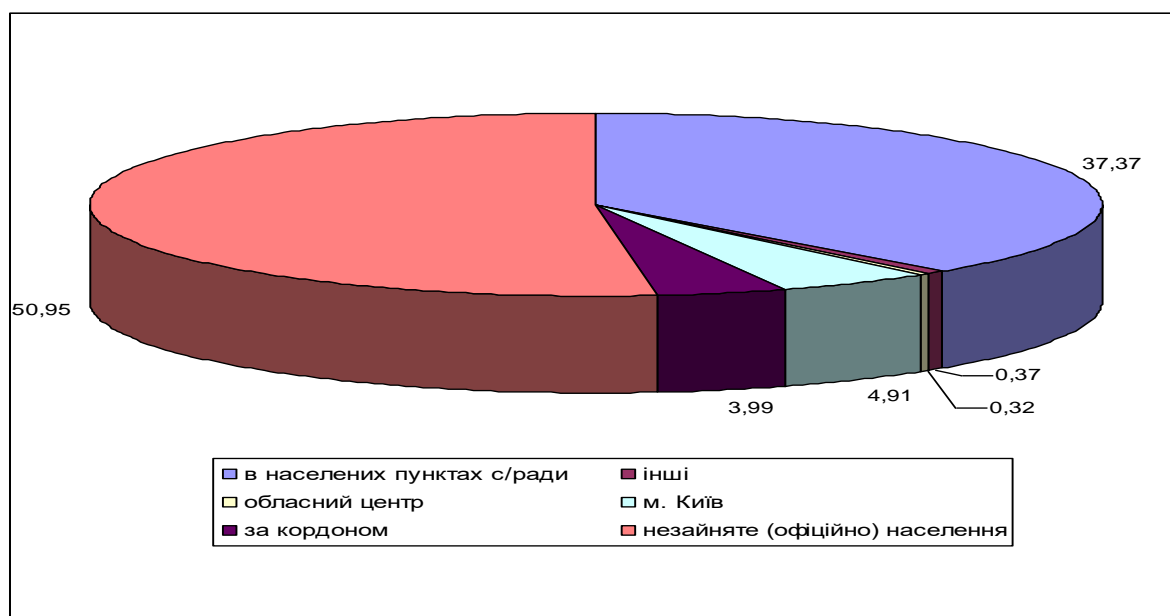

Рисунок 2.2. - Структура працевлаштування населення
ОТГ Хмельницького району (2021 рік)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Населення і трудові ресурси належать до числа переміщуваних. Тому з метою більш рівномірного і повного забезпечення сільських територій трудовими ресурсами, або у пошуках кращих умов життя відбувається їх плановий, або стихійний перерозподіл, здійснюються значні міграційні потоки. З рисунку бачимо, що в структурі працездатного населення ОТГ в Хмельницькому районі більша частка (майже 51%) займає офіційно незайняте населення. Це

пояснюється тим, що частина населення зайнята підсобним господарством, а частина – працевлаштована «без трудової книжки», що є негативним явищем. З зайнятого населення – більша частина (37%) зайнята в населених пунктах ОТГ Хмельницького району. Відчутними для такої мало чисельної громади є показники міграції – 4% працевлаштовано в м. Хмельницькому та 5 % в столиці.

Якщо розглядати структуру зайнятості за видами діяльності, то вона також є типовою для сільських територій (рис. 2.3).

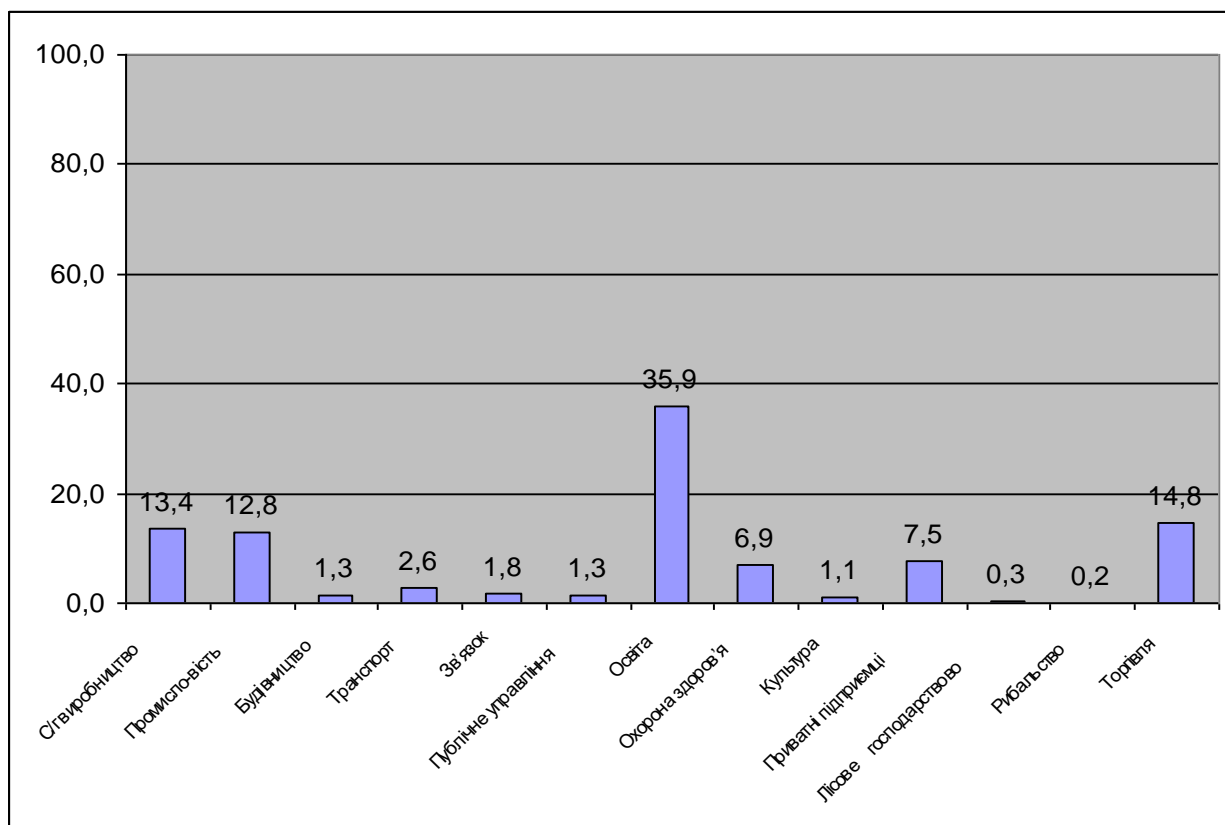

Рисунок 2.3 - Структура працевлаштування населення ОТГ Хмельницького району за видами діяльності (2021 р.)

Примітка. Побудовано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Більша частина офіційно зайнятого населення ОТГ Хмельницького району – 35,9 - зайнята у сфері освіти (дошкільні та шкільні заклади), що пов'язано з значною чисельністю дітей дошкільного та шкільного віку. У торгівлі зайнято майже 15% населення, у сільському господарстві – 13,4%, у промисловості – 12,8 осіб.

Негативний вплив на розвиток людського і трудових ресурсів потенціалу ОТГ на сучасному етапі справляє складна ситуація на ринку праці та високий рівень безробіття, низька доступність та недостатня якість соціальних послуг, зниження якості освіти, низький рівень доходів та особистого споживання, поширення бідності тощо. Проте поєднання і ступінь гостроти цих проблем різняться як між регіонами, так і в кожному регіоні між містами та сільською місцевістю. Вказані явища необхідно врахувати в управлінні розвитком ОТГ.

Питання соціального захисту населення завжди займали одне із важливих місць в соціальному розвитку та визначають рівень життя населення. Розглянемо диференціацію пільговиків за основними категоріями (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Пільгові категорії населення ОТГ Хмельницького району

Населений пункт	Інваліди ВВв	Учасники бойових дій	Репресовані	Інваліди всіх груп	Діти багатодітних сімей	Малозабезпечені	Діти-інваліди	Діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування	Одинокі матері
Чорноострівська селищна ОТГ	42	75	3	337,5	65	651	55	12	85
Розсошанська сільська ОТГ	26	45	-	202,5	42	268	32	4	55
Гвардійська сільська ОТГ	29	62	-	279	56	325	31	5	75
Лісовогринівецька сільська ОТГ	36	69	1	310,5	47	282	35	9	63
Олешинська сільська ОТГ	28	71	1	435	58	363	37	8	73
Всього, осіб	161	322	5	1564	268	1889	190	38	351
у % до загальної чисельності пільгових категорій	3,37	6,73	0,1	32,67	5,6	39,45	3,96	0,79	7,33

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Слід зазначити, що чисельність пільговиків ОТГ Хмельницького району є достатньо суттєвими – 4788 осіб, що становить 13% усього населення цих громад. Це означає, що майже кожна сьома особа має ти чи інші пільги. Слід зазначити, що показник кількості випадків призначення пільг майже вдвічі переважає показник кількості осіб, зареєстрованому у Єдиному державному автоматизованому реєстрі осіб, які мають право на пільги. Це означає, що кожна особа-пільговик в середньому користується двома видами пільг.

Серед пільгових категорій найбільшу частку займають малозабезпечені (40%) та діти багатодітних сімей (10,69%), що є важливим показником, оскільки демонструє позитивні зрушення в демографічній ситуації та формують майбутній трудовий потенціал району. Однак значною часткою є категорія інвалідів всіх груп (33%), тобто це ті категорії, які як правило не можуть бути задіяні в економічній діяльності.

Найбільше пільговиків (28%) зареєстровано у Черноострівській селищній ОТГ, що пов'язано із найбільшою чисельністю мешканців цієї громади, відповідно на найменшу за чисельністю населення ОТГ – Розсошанську – припадає близько 15% усіх пільгових територій населення усіх п'ятих ОТГ.

В той же час, незважаючи на щорічне збільшення фінансування пільг окремим категоріям громадян, соціальні потреби найбільш соціально незахищених категорій населення в Україні задовольняються недостатньою мірою: високий рівень бідності, особливо у сім'ях із дітьми та сім'ях з інвалідами або непрацюючими особами працездатного віку, свідчить про недостатню ефективність механізмів соціальної підтримки з боку держави найбільш соціально незахищених категорій населення.

Таким чином, тенденції демографічних та соціально-трудова процесів ОТГ Хмельницького району свідчать про те, що найближчим часом потрібна негайна розробка і впровадження в життя виваженої політики, спрямованої на вирішення ключових проблем соціальної сфери, забезпечення населення якісними та доступними соціальними послугами. Враховуючи сказане,

особливого значення набуває підвищення ефективності діяльності відповідних закладів соціально-культурної інфраструктури.

2.2. Аналіз розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району

Для визначення пріоритетів розвитку соціально-культурної інфраструктури необхідно провести аналіз виробничо-мережних показників відповідних закладів. Основну увагу ми присвятимо показникам кількості, місткості установ та їх відвідуваності, чисельності персоналу тощо - вони є найбільш інформативними характеристиками, які свідчать про ефективність функціонування та організації закладів соціально-культурної сфери.

Освіта – це складне і багатоманітне суспільне явище, сфера передачі, освоєння і перероблення знань і соціального досвіду. Освіта інтегрує різні види навчальної і виховної діяльності, їх зміст в єдину соціальну систему, орієнтує їх на соціальне замовлення, на соціальні потреби суспільства. Серед соціальних інститутів суспільства освіта займає одну з провідних позицій. Адже благо людини, становище культури, духовності в суспільстві, темпи економічного, науково-технічного, політичного і соціального прогресу, саме і залежать від якості і рівня освіти. Рівень освіти громадян певної території виступає одним із вагомих факторів впливу на його соціальний розвиток, крім того, даний показник тісно переплітається із рядом інших показників соціального розвитку, які в комплексі відтворюють здатність території конкурувати серед інших.

Проаналізуємо показники розвитку освітніх закладів в ОТГ в Хмельницькому районі, використовуючи дані таблиці 2.3. У ОТГ Хмельницького району організовано роботу 25 загальноосвітніх навчальних закладів, з них 7 - з інклюзивним навчанням, де у 9 класах інклюзивною освітою охоплено 42 дитини з особливими освітніми потребами, з них 12 дитини-інваліда. Основною проблемою закладів загальної середньої освіти напередодні впровадження нового Державного стандарту початкової освіти є створення

відповідного освітнього середовища відповідно до переліку матеріально-технічних засобів згідно з наказом МОН.

Таблиця 2.3. Основні показники функціонування освітніх закладів ОТГ Хмельницького району

Назва показника	Чорно-острівська селищна ОТГ	Розсошанська сільська ОТГ	Гвардійська сільська ОТГ	Лісовогрині-вецька сільська ОТГ	Олешинська сільська ОТГ	Разом
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів, од.	3	1	2	4	4	14
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів I-II ступенів, од.	6	-	1	3	-	10
Кількість загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня, од.	1	-	-	-	-	1
Кількість дошкільних навчальних закладів, од.	10	1	7	6	3	27

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Також пріоритетними завданнями закладів освіти є : розвиток особистості кожної дитини; модернізація навчально-матеріальної бази навчальних закладів; інформатизація навчального процесу, впровадження мультимедійних та комп'ютерних технологій.

У дошкільній освіті функціонує 27 дошкільних навчальних заклади (у мережі – 832, тобто у 2013 році з них 40 фактично не функціонувало). У 2021 році створено 400 додаткових місць для дітей у дошкільних навчальних закладах за рахунок відкриття у пристосованих приміщеннях (у тому числі – у складі навчально-виховних комплексів), відновлення роботи 3, реконструкції 2 дитячих

садків та відкриття 3 додаткових груп у діючих навчальних закладах. Капітально відремонтовано 9 закладів для дошкільнят та 4 реконструйовано. Комп'ютеризовано 58% дошкільних навчальних закладів, підключено до мережі Інтернет 37% дитячих садків. У 2021 році дошкільними закладами охоплено 65% дітей віком від 3 до 6 років. У 5 дошкільних навчальних закладах запроваджено інклюзивне навчання, де навчається 48 дітей з особливими освітніми потребами. Таким чином, сформувалась відносно стійка тенденція до збільшення кількості дітей у дошкільних закладах, поряд з цим слід відмітити те, що має місце перевантаження таких закладів, оскільки кількість місць у них є стабільно меншою. Досить типовою є ситуація, коли формування груп дітей здійснюється з порушенням санітарно-гігієнічних та інших встановлених норм.

З метою забезпечення подальшого розвитку мережі дошкільних навчальних закладів здійснюється реорганізація загальноосвітніх закладів у навчально-виховні комплекси «дошкільний навчальний заклад-загальноосвітній навчальний заклад», створюються дошкільні заклади чи окремі групи на базі шкіл, збільшуються потужності функціонуючих дошкільних закладів за рахунок використання резервних приміщень закладів освіти, проводиться робота по поверненню дошкільних закладів, які були передані у власність іншим організаціям та структурам.

Саме з метою надання якісних освітніх послуг у ОТГ активно впроваджується створення освітніх округів, які покликані досягти бажаної раціоналізації за допомогою посилення взаємодії між окремими школами, а також – забезпечення спільної участі шкіл в плануванні розвитку освітнього процесу на своїй території. Взаємне посилення однієї школи іншою в межах округу має сприяти ефективній організації структури, раціональному розподілу ресурсів.

Проведемо аналіз основних показників охорони здоров'я, використовуючи дані таблиці 2.4.

Таблиця 24. Основні показники охорони здоров'я ОТГ Хмельницького району

Назва показника	Чорноострівська селищна ОТГ	Розсошанська сільська ОТГ	Гвардійська сільська ОТГ	Лісовогрині-вещька сільська ОТГ	Олешинська сільська ОТГ	Разом
Кількість лікарняних закладів, од.	1	-	-	-		1
Кількість амбулаторно-поліклінічних закладів, од.	2	3	-	3	1	8
Кількість ФАПів, од.	15	-	-	10	-	25

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

В сфері охорони здоров'я району функціонує 1 лікарняний заклад, 8 амбулаторно-поліклінічних закладів, 25 ФАПів, у тому числі 5 сільських амбулаторій сімейної практики тощо. Продовжується розвиток сімейної медицини. За сімейним принципом первинна медична допомога надається близько 64% населення ОТГ Хмельницького району. Якість роботи медичних закладів та їх кадрове забезпечення не повною мірою відповідає сучасним вимогам та потребам мешканців сільських територій. На сьогодні селяни, маючи право на отримання невідкладної медичної допомоги такого самого рівня, як і мешканці міст, насправді не можуть претендувати на це. Причинами такого стану справ є, насамперед, нестача належно обладнаних приміщень, відсутність достатньої кількості медикаментів і транспортних засобів, а також дефіцит кваліфікованих медичних кадрів. Ситуація ускладнюється і тим, що випускники вітчизняних медичних університетів украй неохоче погоджуються працювати у сільській місцевості, а держава упродовж тривалого періоду часу виявляється не спроможною розробити дієвих механізмів вирішення цієї проблеми.

Показник забезпеченості місцевого населення амбулаторіями становив 2,6 на 10 тис., рекомендований Міністерством охорони здоров'я України норматив – 3,3. Укомплектованість штатних посад лікарів фізичними особами в цілому по

зкладах всіх типів складає 81,73%. Укомплектованість штатних посад середнього медперсоналу фізичними особами становить 87,4%.

Основними проблемами в галузі охорони здоров'я є: дефіцит кадрів, лікарів (хірург, терапевт, педіатр); застаріле обладнання, та відсутність сучасного обладнання; критичний стан опалювальної системи лікарні, а саме труб та радіаторів, в яких порушена пропускну спроможність та тепловіддача; аварійний стан очисних споруд; освітлення території лікарні в нічний час.

Велику роль у творенні загальнонаціонального культурного простору, примноження духовної скарбниці, пошуку сучасних форм творчості належить установам культури і мистецтва. Мережа закладів культури ОТГ в Хмельницькому районі представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5. Основні показники розвитку закладів культури та мистецтва ОТГ Хмельницького району

Назва показника	Чорноострівська селищна ОТГ	Розсошанська сільська ОТГ	Гвардійська сільська ОТГ	Лісовогрині-вещка сільська ОТГ	Олешинська сільська ОТГ	Разом
Кількість музеїв, од.	1	-	-	-	-	1
Кількість масових та універсальних бібліотек, од.	1	1		-	1	3
Кількість клубних закладів, од.	28	8	14	21	9	
Дитячі музичні школи, од.	1	-	-	-	-	

Примітка. Розраховано автором за даними Хмельницької районної державної адміністрації.

Слід відмітити, що на сільських територіях Хмельницького району розташовані унікальні об'єкти культури: літературний музей поета - байкаря Л.І.Глібова в смт. Чорний Острів, пам'ятні знаки на честь воїнів-односельчан, братські могили радянських воїнів, братські могили загиблих жертв фашизму);

об'єкти археології – 7; монументального мистецтва – 2; науки і техніки – 2 об'єкти Геодезичної Дуги Струве (в селах Гвардійське, Катеринівка), які занесені до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО; архітектури та містобудування - 2 (сmt. Чорний Острів та с. Водички).

Серед історичних пам'яток слід назвати такі, як Костел Божого Провидіння (парафія Св. Войцеха) в с. Гвардійське, Пам'ятка науки і техніки, Геодезична Дуга Струве: пам'ятний знак, встановлений в пункті Фельштин (нині с. Гвардійське); Родинний маєток польського магната Карла Пшездецького (кінець XVIII – початок XIX століття), в якому в 1856-1859 роках працював патріарх української літератури, поет-байкар Л.І.Глібов; гґіздо поселень - пункти Лісові Гринівці 2,3,4, поселення III-IV ст. Черняхівська культура, що розташоване 1 км східніше с.Пашківці тощо. Такі пам'ятки можуть стати обкатоm уваги туристів як з Хмельницької області, так і інших регіонів, що сприятиме нарощуванню соціально-економічного потенціалу громад. Однак, це потребує значних капіталовкладень, починаючи від ремонту дорожньої інфраструктури, приведення об'єктів культурної спадщини в належний вигляд, оплату праці працівникам тощо.

Аналіз показав, що існують проблемні питання, які потрібно вирішити, а саме: більшість приміщень сільських будинків культури, клубів потребує капітального ремонту; неможливість забезпечення належного температурного режиму в приміщеннях культурних закладів в опалювальний період; мережа закладів культури, мистецтва та музейної справи потребує покращення матеріально-технічної бази; недостатні обсяги поповнення бібліотек; погіршення стану пам'яток містобудування та архітектури, а в окремих випадках їх руйнація; незадовільний стан кінообслуговування у сільській місцевості.

З метою розвитку фізичної культури та спорту, у ОТГ в Хмельницькому районі області функціонують 5 стадіонів, 35 спортивних зали, 97 спортивні площадки, 59 тренажерних залів, інші спортивні споруди тощо. Для розвитку фізичної культури та спорту реалізуються заходи, спрямовані на зміцнення спортивної матеріально-технічної бази, із фізкультурно-спортивної реабілітації

та спорту інвалідів, створюються умови для ефективного функціонування дитячо-юнацьких закладів, проводяться масові фізкультурно-спортивні заходи; з підготовки та участі спортсменів у змаганнях. В той же час, для цієї сфери не притаманний прогресивний розвиток, кількість закладів в розрахунку на 1000 осіб населення залишається вкрай низьким показником. Основними проблемами повільного розвитку галузі є недостатні обсяги фінансування; недостатня матеріально-технічна база в загальноосвітніх закладах, аварійний стан спортивних комплексів у сільській місцевості; велика кількість дітей загальноосвітніх закладів відноситься до підготовчої та спеціальної медичної групи, однак не мають можливості отримати належну допомогу у лікувально-профілактичній фізкультурі.

Основні завданнями у сфері фізичної культури і спорту в усіх ОТГ Хмельницького району є: підвищення ефективності інформаційного забезпечення і впровадження нових організаційних форм пропаганди фізичної культури і спорту; придбання спортивного обладнання та тренажерів; активізація фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи всіх ланок системи фізичної культури і спорту; підготовка і проведення спортивно-масових заходів та змагань всіх рівнів на відповідному організаційному рівні; співпраця і об'єднання зусиль та ресурсів державних, комунальних, громадських та приватних організацій зацікавлених у динамічному розвитку фізичної культури і спорту; удосконалення форми залучення різних груп населення до регулярних та повноцінних занять фізичною культурою і спортом за місцем їх проживання, навчання, роботи та у місцях масового відпочинку.

Стан житлово-комунального господарства ОТГ Хмельницького району визначається як критичний, ознаками якого є низька та незадовільна якість наданих комунальних послуг споживачам, невідповідність наданих послуг їх вартості, зношення основних засобів, їх незадовільна експлуатація, відсутність системної роботи щодо їх ремонту, висока енергомісткість житлово-комунального господарства, проблеми знешкодження та захоронення твердих побутових відходів та ін.

Пріоритетними напрямками розвитку цієї сфери є: продовження роботи по заміні вікон та дверей в навчальних закладах на енергоефективні; утеплення фасадів навчальних закладів; капітальний ремонт систем опалення навчальних закладів; утеплення лікарні; залучення інвестиційних ресурсів на реалізацію енергозберігаючих проектів у бюджетній сфері; координація роботи з обміну досвідом в частині інноваційних засад енергоефективного, енергоощадного будівництва та його впровадження при реалізації інвестиційних проектів із залученням грантових коштів; забезпечення максимальної поінформованості населення про проблеми енергозбереження, енергоощадності та шляхи їх вирішення.

Транспортний комплекс є важливою складовою у галузевій структурі економіки ОТГ Хмельницького району. Налагоджена система автобусного сполучення між населеними пунктами громад та * м. Хмельницьким. Транспортне сполучення між селами громад в задовільному стані. Всі маршрути обслуговують приватні перевізники.

Загальні проблемні питання: відсутність регіональної програми будівництва та ремонту вуличних доріг на кошти бюджетів різних рівнів; відсутність схем та графіків руху пасажирського транспорту; недостатній рівень благоустрою та утримання автобусних зупинок в населених пунктах громад з боку «Райавтодору»; недостатній рівень забезпечення дорожніми знаками, дорожньою розміткою та утримання узбіччя; обмежений обсяг капіталовкладень на ремонт та утримання автомобільних доріг районного, обласного та державного значення.

Таким чином, проведений аналіз соціальних процесів та явищ у ОТГ Хмельницького району та показників діяльності основних об'єктів соціально-культурної сфери дозволяє виявити наступні проблеми:

– фінансування галузей соціально-культурної інфраструктури здійснюється, переважно, за захищеними статтями (заробітна плата, енергоносії), що не забезпечує їх розвиток, не сприяє покращенню якості послуг тощо;

- існує необхідність покращення якості та ефективності надання соціально-культурних послуг, наближення соціальних послуг та соціальної підтримки до потреб місцевого населення; розвиток мережі та розширення спектру надання соціальних послуг, соціальної допомоги;

- існує необхідність оптимізації мережі дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, нарощування їх місткості, збільшення доступності відповідних послуг для населення, особливо у сільській місцевості;

- необхідно прискорити реформування галузі охорони здоров'я та оптимізації мережі, відповідно до потреб населення громад, підвищення якості та доступності надання медичної допомоги населенню в ОТГ, покращення матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів;

- доцільно здійснювати нарощування мережі та місткості закладів культури та спорту, створення умов для фізичного виховання і масового спорту в усіх типах навчальних закладів, забезпечення підтримки дитячого, дитячо-юнацького спорту;

- необхідність проведення капітального ремонту систем водопостачання та водовідведення, будівництва очисних споруд, розвиток сфери благоустрою тощо.

Отже, сказане вказує на необхідність розробки дієвих заходів щодо удосконалення функціонування базових галузей соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району. Удосконалення управління соціально-культурною інфраструктурою на базовому рівні місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади та об'єднання територіальних громад як основи для забезпечення посилення спроможності органів місцевого самоврядування до вирішення питань місцевого значення мають знайти своє вираження у таких аспектах, як:

- збільшення кількості та підсилення дієвості механізмів підтримки розвитку соціально-культурної інфраструктури, спрямованої на забезпечення основних потреб населення сіл, селищ, міст на базовому рівні;

- посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за соціально-гуманітарний розвиток територій, розподіл та використання бюджетних коштів;

- децентралізація соціально-культурних послуг як основа для забезпечення їх доступності для громадян;

- створення кращих умов для об'єднання зусиль, ресурсів органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, бізнесу для забезпечення розвитку територіальних об'єктів соціально-культурної інфраструктури;

- зміцнення конкурентоспроможності об'єктів соціально-культурної інфраструктури комунальної власності;

- покращення можливостей для розвитку органів самоорганізації населення як елемента вітчизняної системи місцевого самоврядування;

- розширення можливостей для побудови відповідної до потреб населення системи надання послуг у житлово-комунальному господарстві;

- гармонізація потреб населення територіальних громад з політикою органів місцевого самоврядування та державною регіональною політикою.

Створення кращих умов для функціонування органів місцевого самоврядування має стати основою для підвищення рівня життя людини, у тому числі це стосується таких питань, як: вирівнювання можливостей мешканців сіл, селищ, міст щодо отримання якісних послуг у соціально-культурній сфері, розширення переліку цих послуг, що сприятиме підвищенню якісних показників соціального розвитку населення; розширення доступності, забезпечення справедливого рівного доступу до освіти, послуг охорони здоров'я, тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ

3.1. Концептуальні основи розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району

Значимість соціально-культурної інфраструктури для забезпечення соціально-економічного благополуччя села та країни в цілому, а також особливий міжгалузевий та міжтериторіальний характер процесів її розвитку диктують необхідність посилення уваги до вирішення проблем, що накопичилися.

На територіальному рівні першочерговим завданням є встановлення узгодженої міжгалузевої взаємодії, що передбачає спільну роботу органів місцевого самоврядування та структурних підрозділів місцевих адміністрацій, які відповідають за освіту, організацію медичного, культурного та іншого обслуговування населення.

У той же час розвиток соціально-культурної інфраструктури має відбуватися на умовах забезпечення ефективної співпраці влади (державних структур та органів місцевого самоврядування), комерційних підприємств та некомерційних організацій, що ґрунтується на принципі соціального партнерства. І, в першу чергу, цей принцип має бути усвідомлений та прийнятий владними структурами державного та регіонального рівнів, що може знайти відображення у забезпеченні інформаційної відкритості органів влади, ослабленні державного патерналізму, а також формуванні системи взаємодії на міжмуніципальному рівні для координації проектів розвитку соціально-культурної інфраструктури, які представляють взаємний інтерес [49].

На регіональному рівні управління принцип соціального партнерства необхідно взяти за основу при об'єднанні організаційних та фінансових ресурсів усіх зацікавлених суб'єктів, що дозволить залучити до проектів розвитку соціально-культурної інфраструктури кошти державних та комерційних організацій, інвесторів та грошові ресурси місцевого населення і досягти максимального ефекту соціально-економічного ефекту.

Слід сказати, що в даний час, у зв'язку з необхідністю пошуку механізмів залучення фінансових ресурсів у розвиток соціально-культурної інфраструктури, здійснюється примус бізнесу до участі в суспільно значущих проектах шляхом збору фінансових коштів на безоплатній основі, про що свідчать дані опитувань, що проводяться вченими [42].

На наш погляд, практика взаємодії між владою та місцевим бізнесом, що склалася, не сприяє вирішенню соціальних проблем села, у зв'язку з чим подальші відносини мають будуватися на принципах розширення кордонів взаємовигідного партнерства. У рамках такого співробітництва приватний бізнес братиме активну участь у вирішенні соціальних проблем муніципальних структур, але тільки в тих випадках, коли це стосується працівників своїх підприємств. Прикладами можуть бути зведення житла для працівників та його оснащення інженерними комунікаціями, будівництво та утримання доріг із твердим покриттям від воріт підприємства до центру поселення, утримання спортивних майданчиків, підтримка творчих та спортивних колективів тощо.

Зі свого боку, державна та регіональна влада має створити всі умови для розвитку бізнесу та забезпечити адресну підтримку підприємств, що містять соціоінфраструктурні об'єкти на своєму балансі та (або) вкладають фінансові ресурси у їх розвиток. Так, наприклад, місцеві органи влади можуть сприяти в отриманні прав на експлуатацію місцевих природних ресурсів, приєднанні до транспортних та інженерних комунікацій, виділення безкоштовних офісних площ, спрощувати процедури виділення та викупу земельних ділянок тощо.

Зазначені форми співробітництва, безумовно, є певним досягненням у розвитку відносин між місцевою владою та бізнесом, однак, вони дозволять

лише стримати подальшу руйнацію соціально-культурної інфраструктури, але не досягти значних успіхів у її розвитку. У сучасних умовах, коли потреби в інвестиціях на модернізацію соціально-культурної інфраструктури суттєво перевищують бюджетні можливості, створення чи реконструкцію капіталомістких об'єктів доцільно здійснювати за допомогою державно-приватного партнерства (ДПП).

Організаційною формою ДПП, що найчастіше використовується, є концесія, в рамках якої держава передає приватному підприємству повноваження з надання послуг соціально-культурної інфраструктури на умовах, передбачених договором концесії, а інвестор будує нові, модернізує або розширює існуючі потужності та експлуатує їх протягом терміну дії концесійного договору. На практиці можливі різні модифікації цієї форми партнерства, що відрізняються за особливостями конкурсних процедур, умовами розподілу ризиків, структурою власності в рамках проекту, правами на експлуатацію об'єктів та доступними формами зворотних платежів.

Слід зазначити, що державно-приватне партнерство стає найбільш перспективним механізмом реалізації великих інвестиційних проектів щодо розвитку соціально-культурної інфраструктури, оскільки за такої форми взаємовідносин досягаються цілі обох партнерських сторін: регіональні органи влади виконують свої зобов'язання, забезпечуючи громадян соціально значимими благами та послугами, а інвестори отримують прибуток [51].

Для подальшого розвитку ДПП вкрай важливе значення мають законодавча і нормативна бази, що формується в даній галузі, а також застосовані державою заходи підтримки реалізації спільних проектів, які можуть включати здійснення прямого фінансування, в т.ч. у рамках включення проектів до адресної інвестиційної чи цільової програми; надання інвестиційних та податкових кредитів; дотування процентних ставок за комерційними кредитами; державне страхування здійснюваних інвестицій тощо.

Удосконалення управління розвитком соціально-культурної інфраструктури передбачає також безпосереднє залучення місцевих жителів до

процесів управління територіальним розвитком шляхом виявлення найбільш ініціативних представників місцевої спільноти, здатних брати активну участь у територіальному громадському самоврядуванні та створювати неформальні громадські об'єднання для проведення робіт з благоустрою поселень, організації культурно-дозвільних заходів, охороні громадського порядку, надання соціальної допомоги окремим категоріям населення і т.п.

Крім того, місцеві громадські ресурси можуть бути задіяні у процесі розробки програм розвитку соціально-культурної інфраструктури муніципальних об'єднань для вирішення питань щодо визначення пріоритетів її модернізації та оцінки діяльності місцевих органів влади, а також для забезпечення контролю за витрачанням фінансових ресурсів у процесі реконструкції, будівництва та експлуатації соціоінфраструктурних об'єктів. При цьому з метою стимулювання подальшої активної діяльності, а також фінансування робіт і заходів, що проводяться, громадським організаціям доцільно надавати гранти із коштів місцевого бюджету.

При розгляді напрямів розвитку соціально-культурної інфраструктури важлива роль відводиться питанням підвищення підприємницької активності населення та розвитку приватного бізнесу у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального, культурно-дозвільного, побутового та іншого обслуговування, яке передбачає як надання додаткових платних послуг функціонуючими на території поселення установами, так і поява нових комерційних підприємств у цих сферах.

У зв'язку з тим, саме індивідуальні підприємці здатні швидше перепрофілювати свою діяльність або освоїти її нові види, а також впровадити сучасні технології, здатні враховувати персональні потреби населення, вкрай важливо вжити спеціальних заходів щодо розвитку приватного бізнесу:

- створення полегшених форм реєстрації малого бізнесу;
- формування механізму інвестиційної підтримки створюваних підприємств малого та середнього бізнесу, що забезпечує впровадження інноваційних технологій при будівництві, експлуатації об'єктів соціальної інфраструктури або надання послуг населенню;

– пріоритетна фінансова підтримка суб'єктів малого підприємництва, сфера діяльності яких дозволяє задовольнити місцеве населення соціально-культурними послугами, яких не вистачає;

– компенсація частини витрат на надання послуг регіональних центрів сприяння розвитку підприємництва;

– стимулювання розвитку бізнесу через систему державного кредиту та проведення податкової політики;

– сприяння в отриманні земельних ділянок під індивідуальні проекти та реєстрацію прав власності на землю;

– виділення безкоштовних офісних площ та надання на пільгових умовах нерухомого майна початківцям та діючим індивідуальним підприємцям;

– створення системи дрібного кредиту за допомогою організації кредитних кооперативів або спеціальних муніципальних фондів;

– організація державних ринків зі зниженими ставками орендних платежів.

Отже, у ході пошуку рішень, які забезпечують удосконалення соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району, нами виділено основні напрями її розвитку та розроблено заходи щодо їх реалізації, що відображено в таблиці 3.1. На наш погляд, для забезпечення ефективності перетворень, що проводяться, в основу розвитку соціально-культурної інфраструктури на повинні бути покладені наступні принципи:

1. Соціальна орієнтованість, тобто, спрямованість на дотримання державних стандартів, норм, нормативів та максимально повне задоволення потреб місцевого населення.

2. Сприятливе інституційне середовище, що передбачає органічну взаємодію її нормативного та організаційного рівнів з метою забезпечення умов для розвитку соціально-культурної інфраструктури.

3. Відносна самостійність суб'єкта управління, що передбачає його певну правову, організаційну та ресурсну автономію.

Таблиця 3.1. Заходи щодо реалізації концептуальних напрямів розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району

Концептуальні напрямки розвитку сільської СКІ	Заходи щодо реалізації концептуальних напрямів з боку органів влади		
	Національний рівень	Регіональний рівень	Місцевий рівень
Зміцнення фінансової бази функціонування та розвитку СКІ	Удосконалення податкової, фінансово-кредитної та страхової політики, системи міжбюджетного вирівнювання.	Формування умов доступу до довгострокових фінансових ресурсів для організацій, що містять на балансі об'єкти СКІ.	Проведення дієвої бюджетної та податкової політики; диверсифікації місцевої економіки; залучення позабюджетних фінансових ресурсів до проектів розвитку СКІ.
Формування комунальної та приватної власності на об'єкти	Встановлення довгострокових гарантій прав володіння та самостійного розпорядження комунальною власністю; спрощення процедури виділу та викупу земельних ділянок під інфраструктурні проекти та реєстрації прав власності на землю.		Формування комунальної власності; перепрофілювання комунального майна під потреби місцевих жителів; сприяння в отриманні земельних ділянок під індивідуальні проекти
Підвищення ефективності управління СКІ	Моніторинг розвитку СКІ (паспортизація об'єктів, аналіз доступності послуг тощо). Розробка стратегії та програми комплексного розвитку СКІ, відповідних регіональних документів, формування ефективних механізмів їх реалізації. Контроль реалізації програм. Впровадження системи заходів щодо підвищення кваліфікації державних службовців на регіональному рівні.		Оформлення місцевих ініціатив як програмних заходів. Експертна оцінка управлінських рішень, що приймаються. Підвищення професійної компетентності посадових і виборних осіб.
Організація узгодженої взаємодії суб'єктів, зацікавлених у розвитку СКІ	Забезпечення відомчої скоординованості дій, інформаційної відкритості органів влади; ослаблення державного патерналізму; правове забезпечення взаємодії суб'єктів.	Формування системи взаємодії на міжрегіональному рівні для координації проектів розвитку СКІ, що становлять взаємний інтерес; фінансова підтримка громадських об'єднань громадян, що приймають участь у розвитку СКІ	Об'єднання організаційних та фінансових ресурсів місцевого самоврядування, населення та бізнесу, у т.ч. за допомогою ДПП; організація неформальних громадських об'єднань на вирішення проблем комплексного розвитку КСІ.
Кадрове забезпечення галузей СКІ	Реалізація програм залучення кваліфікованих працівників, соціального захисту медичних та педагогічних працівників; підвищення заробітної плати працівників соціальної сфери; запровадження програм середньої професійної та вищої освіти, спрямованих на підготовку кадрів для галузей соціально-культурної інфраструктури.		Удосконалення кадрової політики, зокрема. науково-обґрунтований професійний відбір молоді, чітке визначення першочергових потреб у кадрах.
Розвиток приватного бізнесу у сфері надання соціально-культурних послуг	Реалізація програм розвитку підприємництва у сфері надання соціальних та культурних послуг; спрощені форми реєстрації малого бізнесу, система державного кредиту, проведення податкової політики тощо.	Підтримка розвитку малого та середнього бізнесу, що забезпечує впровадження інноваційних технологій при будівництві, експлуатації об'єктів СКІ або при наданні послуг населенню, а також бізнесу, що дозволяє задовольнити місцеве населення базовими соціально-культурними послугами тощо.	Надання на пільгових умовах нерухомого майна підприємцям-початківцям; спрощення доступу до оренди комунальної нерухомості соціально відповідальних представників бізнесу; організація кредитних кооперативів, спеціальних регіональних фондів і т.п.

Примітка. Систематизовано автором

4. Партнерська участь, націлена на об'єднання зусиль влади, бізнесу та населення.

5. Системний підхід до управління та регулювання розвитку.

Таким чином, на основі вивчення чинної нормативно-правової бази та визначення ключових проблем нами запропоновано концепцію формування та розвитку соціально-культурної інфраструктури, в рамках якої представлено мету, принципи та завдання державної політики, пріоритетні напрямки її реалізації. Для цілісного сприйняття запропонованої концепції ми її представили схематично рис. 3.1.

Таким чином, реалізація концепції формування та розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району дозволить створити сприятливі побутові та соціально-культурні умови життя місцевого населення, розширити їхній доступ до соціальних благ, підвищити зайнятість та доходи; створити передумови для підвищення ефективності функціонування інституту місцевого самоврядування та розвитку бізнесу, результатом чого стане покращення якості життя місцевого населення.

3.2. Сценарний підхід у прогнозування розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району

Подальший розвиток соціально-культурної інфраструктури має бути побудований на засадах забезпечення балансу між нарощуванням потенціалу місцевої економіки та створенням комфортного середовища проживання для населення, при цьому ключовим індикатором ефективного розвитку соціально-культурної інфраструктури можна вважати покращення якості життя місцевих жителів. Тому з метою виявлення перспективних напрямів розвитку соціально-культурної інфраструктури спрогнозуємо потенційно можливі сценарії зміни якості життя місцевого населення, а потім виявимо групи об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури, які мають ключовий вплив на досягнення заданих орієнтирів розвитку життєвого середовища селян в умовах реалізації цих сценаріїв.

Рисунок 3.1. – Концепція формування та розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району
Примітка. Запропоновано автором

Застосування такого підходу дозволить обрати найкращий сценарій зміни якості життя населення, а також визначити траєкторії подальшого розвитку соціально-культурної інфраструктури та пріоритетних груп послуг, що надаються на її основі.

Отже, нами розроблено такі сценарні варіанти подальшої зміни якості життя місцевого населення у середньостроковій перспективі: песимістичний (погіршення якості життя), П; базовий (збереження досягнутого рівня), Б; оптимістичний (поліпшення якості життя), О.

Узагальнені перспективи реалізації зазначених сценарних варіантів представлені таблиці 3.2.

Таблиця 3.2. Можливі сценарії зміни якості життя населення ОТГ Хмельницького району

Блоки	Сценарії зміни якості життя місцевого населення		
	Песимістичний (П)	Базовий (Б)	Оптимістичний (О)
Рівень соціально-демографічного розвитку	Зниження сумарного коефіцієнта відтворення. Підвищення частки літнього населення. Прискорення міграційного відтоку населення. Зростання чисельності безробітних.	Депопуляція місцевого населення. Високий міграційний відтік. Низький рівень зайнятості та високий рівень реального безробіття.	Досягнення природного приросту населення. Скорочення міграційного відтоку. Підвищення рівня економічної активності та рівня зайнятості населення. Зниження рівня реального безробіття.
Рівень розвитку соціально-культурної інфраструктури	Зниження обсягів будівництва соціально-культурної інфраструктури. Моральне та фізичне старіння матеріально-технічної бази об'єктів. Погіршення якості обслуговування місцевого населення.	Збереження установ соціально-культурної інфраструктури у малонаселених та віддалених селах. Скорочення наднормативного зносу основних фондів підприємств та установ. Підвищення рівня кваліфікації працівників.	Позитивна динаміка введення соціально важливих об'єктів. Відсутність потужностей соціальної інфраструктури, які потребують проведення капітального ремонту, або перебувають у аварійному стані. Висока частка об'єктів, оснащених усіма видами благоустрою. Підвищення якості послуг.
Рівень добробуту місцевого населення	Зниження величини співвідношення середньомісячної нарахованої заробітної плати та пенсій населення із величиною прожиткового мінімуму. Скорочення платоспроможного попиту населення.	Низька заробітна плата та пенсії. Висока питома вага населення із доходами нижче за величину прожиткового мінімуму. Слабкий платоспроможний попит. Низький обсяг наданих платних послуг.	Підвищення грошових доходів населення. Істотне зниження частки малозабезпеченого місцевого населення. Зростання обороту роздрібної торгівлі та величини наданих населенню платних послуг.

Примітка. Систематизовано автором

Оскільки окремі групи об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури мають різну значимість для реалізації конкретного сценарію зміни якості життя місцевого населення, то для оцінки параметрів цієї значущості нами було проведено експертне опитування керівників департаментів та представників місцевих органів влади з метою виявлення їх думки про пріоритетність розвитку конкретних груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури в рамках трьох можливих сценарних варіантів, який включав два етапи:

- виявлення найважливіших груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури з точки зору забезпечення високої якості життя населення незалежно від сценарних умов;

- оцінка затребуваності виділених груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури в рамках реалізації трьох спрогнозованих сценаріїв зміни якості життя населення.

Результати роботи з визначення найважливіших груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури в рамках реалізації спрогнозованих сценаріїв зміни якості життя місцевого населення наведено у таблиці 3.3.

Структурний склад найважливіших об'єктів і послуг соціально-культурної інфраструктури визначено у вигляді виділення найбільш значимих з погляду груп об'єктів і послуг за умови максимально повного включення існуючих сфер обслуговування місцевого населення. Визначення ступеня пріоритетності обраних об'єктів та послуг проведено експертами за допомогою бального методу, в результаті для кожної групи об'єктів та послуг отримано нормовану оцінку значущості, відповідно до якої для забезпечення високої якості життя населення найбільш важливими групами об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури визнано медичні та освітні. Дещо менше значення приділяється культурно-дозвільним об'єктам та послугам, а також соціальній підтримці та захисту, обслуговуванню трудової діяльності. Далі за ступенем зменшення важливості розташувалися рекреаційні та спортивно-

оздоровчі об'єкти та послуги, а також об'єкти та послуги роздрібної торгівлі та громадського харчування, причому значущість двох останніх груп з точки зору забезпечення високої якості життя населення експерти визнали найменш суттєвою.

Таблиця 3.4 Визначення найважливіших груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури у рамках реалізації прогнозованих сценаріїв

Групи об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури	Нормована оцінка значущості	Середня оцінка затребуваності послуг соціально-культурної інфраструктури			Нормована оцінка впливу послуг на зміну якості життя місцевого населення			Відхилення нормованої оцінки щодо базового сценарію	
		П	Б	О	П	Б	О	П	О
Освітні	0,168	6,29	7,14	8,43	1,06	1,20	1,42	-0,14	0,22
Медичні	0,181	5,43	6,57	7,43	0,98	1,19	1,34	-0,21	0,16
З соціальної підтримки та захисту	0,127	8,00	7,29	6,86	1,02	0,93	0,87	0,09	-0,05
Обслуговування трудової діяльності	0,117	4,57	6,29	7,71	0,54	0,74	0,91	-0,20	0,17
Культурне дозвілля	0,137	4,29	5,29	6,43	0,59	0,72	0,88	-0,14	0,16
Рекреаційні	0,102	3,57	4,57	5,86	0,36	0,46	0,60	-0,10	0,13
Спортивно-оздоровчі	0,095	3,71	4,57	5,86	0,35	0,44	0,56	-0,08	0,12
Роздрібної торгівлі	0,044	4,00	5,14	6,43	0,18	0,23	0,29	-0,05	0,06
Громадського харчування	0,029	3,57	4,29	5,29	0,10	0,12	0,15	-0,02	0,03

Примітка. Систематизовано автором на основі опитування

На наступному етапі експертного опитування проведено оцінку затребуваності груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури в рамках реалізації трьох спрогнозованих сценаріїв зміни якості життя місцевого населення та розраховано її середню величину.

Провівши аналіз середньої величини затребуваності об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури за виділеними групами, ми дійшли висновку, що за будь-якого сценарію зміни якості життя місцевого населення затребуваними виявляються освітні та медичні об'єкти та послуги, а також із соціальної підтримки та захисту та обслуговування трудової діяльності.

У разі песимістичного сценарію значно підвищиться значимість об'єктів і послуг із соціальної підтримки та захисту, тоді як затребуваність інших груп скоротиться. Зворотня ситуація спостерігатиметься при оптимістичному варіанті

зміни якості життя місцевого населення, при цьому різко зростає затребуваність об'єктів та послуг з обслуговування трудової діяльності, культурно-дозвільних та рекреаційних, а також об'єктів та послуг роздрібної торгівлі та громадського харчування.

Далі, з метою визначення значущості окремих груп об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури для реалізації конкретного сценарію зміни якості життя місцевого населення, проведено нормовану оцінку їхнього впливу. За результатами цієї оцінки ми дійшли висновку, що найбільш сильний вплив на якість життя місцевого населення в умовах песимістичного сценарію здійснюють освітні об'єкти та послуги та соціальна підтримка та захист, тоді як у рамках двох інших сценаріїв – освітні та медичні, причому в умовах оптимістичного сценарію суттєво зростає значимість культурно-дозвільних об'єктів та послуг з обслуговування трудової діяльності.

Тому місцевим органам влади слід приділяти особливу увагу розвитку установ та підприємств, що функціонують у сферах освіти, охорони здоров'я, культури та дозвілля, а також у сфері обслуговування трудової діяльності, оскільки надані ними послуги та сформовані в процесі їх використання блага мають істотний позитивний вплив на покращення якості життя місцевого населення.

Слід зазначити, що в даний час особливо важливого значення набуває вибір стратегічних пріоритетів удосконалення соціально-культурної інфраструктури, оскільки він дозволяє здійснювати її сфокусований розвиток навіть за умов високої нестабільності соціально-економічних систем та крайньої обмеженості ресурсного забезпечення.

У нашому розумінні стратегічною метою вдосконалення соціально-культурної інфраструктури є створення умов для постійного поліпшення якості життя місцевого населення через задоволення широкого спектра їх потреб шляхом формування матеріально-речової бази для функціонування всіх інститутів соціальної сфери, підвищення якості послуг та створення передумов для розвитку місцевої економіки.

Виходячи з цього та керуючись принципом оптимального балансу пріоритетів, нами виділено стратегічні пріоритети розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницької області та розроблено зумовлені ними першочергові заходи, що стосуються основних сфер обслуговування населення, що відображено на рис. 3.2. Так, до стратегічних пріоритетів ми відносимо:

- оновлення матеріально-технічної бази;
- зміцнення кадрового потенціалу;
- поява та розвиток малих форм підприємництва у соціальній сфері;
- розвиток діяльності установ та підприємств, результатом якого є збільшення кількості існуючих або поява нових видів обслуговування, розширення асортименту послуг та (або) вдосконалення технологій.

Відповідно до цих пріоритетів доцільно визначити першочергові заходи щодо вдосконалення соціально-культурної інфраструктури, специфічні для різних сфер обслуговування місцевого населення. Зупинимося на них докладніше.

Основними заходами щодо розвитку місцевого житлово-комунального господарства є:

- будівництво упорядкованого малоповерхового багатоквартирного житла;
- надання допомоги у проведенні капітального ремонту та реконструкції аварійного житла;
- усунення накопиченого зносу комунальних та інженерних мереж;
- реконструкція та технічне переозброєння комунікацій;
- покращення професійно-кваліфікаційної структури працівників ЖКГ;
- забезпечення житлом громадян, насамперед, молодих сімей та кваліфікованих фахівців віком до 40 років, які потребують покращення житлових умов;

СФЕРИ		ЗАХОДИ			
<p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Забезпеченість житлом та ЖКГ</p> <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Охорона здоров'я</p> <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Освіта</p> <p style="writing-mode: vertical-rl; transform: rotate(180deg);">Культура</p>		<p>Будівництво упорядкованого малоповерхового багатоквартирного житла. Надання допомоги у проведенні капітального ремонту та реконструкції аварійного житла. Реконструкція та технічне переозброєння комунікацій</p>	<p>Поліпшення професійно-кваліфікаційної структури працівників ЖКГ. Забезпечення житлом громадян (молодих сімей, молодих кваліфікованих спеціалістів тощо)</p>	<p>Організація готельного бізнесу у великих та приміських селах та на територіях, що активно розвивають туристичні послуги</p>	<p>Застосування інноваційних технологій у сфері житлового будівництва. Використання нових організаційних та кредитно-фінансових механізмів для будівництва та придбання готового житла</p>
		<p>Будівництво нових та реконструкція існуючих сільських ФАПів, дільничних та районних лікарень. Створення амбулаторій. Переобладнання приміщень великих територіальних медичних центрів. Закупівля мобільних діагностичних пунктів</p>	<p>Подолання кадрового дефіциту. Підвищення кваліфікації лікарів, середній медперсонал. Соціальна підтримка працівників сфери охорони здоров'я насамперед дефіцитних спеціальностей</p>	<p>Розвиток приватної медичної практики у великих та приміських селах</p>	<p>Впровадження сучасних інформаційних систем у роботу міжтериторіальних медичних центрів для вдосконалення механізму запису на прийом, ведення черги, створення цифрової бази електронних медкарт</p>
		<p>Розвиток мережі дошкільної освіти. Розміщення освітніх об'єктів у упорядкованих будинках. Формування необхідного рівня матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення</p>	<p>Поліпшення якісних характеристик педагогічного кадрового корпусу та управлінських кадрів. Соціальна підтримка працівників</p>	<p>Створення освітніх закладів типу «дитячий садок-школа», розвиток сімейних дитячих садків</p>	<p>Використання нових методів навчання та сучасних освітніх технологій у навчально-виховному та освітньому процесах</p>
		<p>Відновлення та розвиток традиційних культурно-дозвільних установ, їх технічне переозброєння. Створення у центрах поселень сучасних технічно оснащених культурних комплексів</p>	<p>Підвищення рівня професійної компетентності та кваліфікації керівників та фахівців</p>	<p>Проведення кінопоказів, організація екскурсій, свят</p>	<p>Організація пересувних бібліотек, виїздів концертних бригад для обслуговування мешканців віддалених малих сіл</p>

Рисунок 3.2. – Стратегічні пріоритети розвитку соціально-культурної інфраструктури та першочергові заходи щодо їх реалізації

Примітка. Систематизовано автором

- розвиток малих форм підприємництва у сфері ЖКГ, зокрема, організація готельного бізнесу у великих та приміських селах, а також на територіях, що активно розвивають туристичні послуги;

- сприяння впровадженню інноваційних технологій у сфері житлового будівництва.

У напрямку розвитку житлових послуг місцевому населенню можуть бути надані житлові приміщення за договорами найму соціального, для будівництва та придбання готового житла можливе використання нових організаційних та кредитно-фінансових механізмів (іпотечне житлове кредитування тощо).

Значимість соціо-інфраструктурних умов життя місцевого населення у формуванні їхнього здоров'я диктує необхідність проведення наступних заходів у сфері охорони здоров'я:

- будівництво нових та реконструкція існуючих сільських фельдшерсько-акушерських пунктів, дільничних та районних лікарень;

- створення амбулаторій загальної медичної (сімейної) практики у зоні транспортно-пішохідної доступності для місцевого населення;

- переобладнання приміщень великих міжтериторіальних медичних центрів, що розташовані на сільських територіях;

- закупівля та надання мобільних діагностичних пунктів для обслуговування мешканців віддалених сіл;

- подолання кадрового дефіциту та підвищення кваліфікації лікарів та середнього медичного персоналу;

- соціальна підтримка працівників сфери охорони здоров'я насамперед найбільш дефіцитних спеціальностей;

- розвиток приватної медичної практики;

- впровадження сучасних інформаційних систем, зокрема у міжтериторіальних медичних центрах, вони можуть бути використані для вдосконалення механізму запису на прийом (електронна реєстратура); ведення черги (автоматизована система талонів); створення цифрової бази електронних

медичних карток пацієнтів, що дозволяє записати хворих на консультацію до потрібного спеціаліста до обласного медичного закладу.

У сфері освіти необхідно здійснити такі заходи, як:

- відновлення та розвиток мережі дошкільних закладів та малокомплектних шкіл;
- створення освітніх закладів типу «дитячий садок – школа», розвиток сімейних дитячих садків;
- розміщення освітніх об'єктів у упорядкованих будинках, обладнаних повним набором інженерних та технічних засобів;
- формування необхідного рівня матеріально-технічного, навчально-методичного, інформаційного забезпечення освітнього та виховного процесів;
- покращення якісних характеристик педагогічного кадрового корпусу та управлінських кадрів.

Крім того, у освітніх установах у зв'язку з впровадженням державних освітніх стандартів нового покоління необхідно організувати використання нових методів навчання, включення елементів різних сучасних освітніх технологій до навчально-виховного процесу (технології дослідницької спрямованості, проектного навчання, ігрового навчання, цифрові освітні ресурси), для чого необхідно забезпечити установи сучасним обладнанням. Для місцевих організацій загальної середньої та спеціальної середньої освіти також доцільне використання дистанційних освітніх технологій.

Для розвитку культурно-дозвільного обслуговування місцевих жителів слід здійснити заходи щодо:

- відновлення та розвитку традиційних культурно-дозвільних установ, технічного переозброєння їх основних фондів;
- створення в центрах поселень сучасних технічно оснащених культурних комплексів, що включають будинок культури, бібліотеку, музей, дитячу школу мистецтв, клуби за інтересами тощо.;
- підвищенню рівня професійної компетентності та кваліфікації керівників та спеціалістів;

- організації пересувних бібліотек, кіноустановок, виїздів концертних бригад для обслуговування мешканців віддалених малолюдних населених пунктів;

- розширення структури наданих послуг, у тому числі, на платній основі (проведення екскурсій місцевими історико-культурними об'єктами та музеями; надання послуг з проведення кінопоказів, концертів та виставок, організації свят та творчих зустрічей з використанням сучасних пересувних форм культурно-дозвільного обслуговування населення).

З метою створення умов для забезпечення життєво важливих потреб та законних інтересів окремих категорій місцевих громадян необхідно вжити таких заходів у сфері соціальної підтримки та захисту:

- створення реабілітаційних установ медико-соціальної допомоги для інвалідів та людей похилого віку в лікувально-профілактичних організаціях за допомогою їх спільного фінансування з фондів охорони здоров'я та служб соціального захисту;

- забезпечення приїжджих спеціалістів сфери охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту новим упорядкованим житлом на умовах найму соціального;

- розвиток напівстаціонарних та нестаціонарних форм соціального обслуговування за допомогою надання медико-соціальної допомоги в амбулаторно-поліклінічних організаціях та вдома.

Щоб підвищити якість наданих послуг соціальні служби повинні переорієнтуватися на індивідуальні потреби місцевого населення, які потребують допомоги, у зв'язку з чим слід впроваджувати сучасні технології соціальної роботи (мобільну соціальну допомогу, дільничний та бригадний методи обслуговування на дому).

Щоб підвищити якість наданих послуг соціальні служби повинні переорієнтуватися на індивідуальні потреби місцевого населення, які потребують допомоги, у зв'язку з чим слід впроваджувати сучасні технології

соціальної роботи (мобільну соціальну допомогу, дільничний та бригадний методи обслуговування вдома тощо).

Удосконалення соціально-культурної інфраструктури у сфері фізичної культури та спорту має бути спрямоване на здійснення реконструкції та будівництва нових спортивних об'єктів, розвиток матеріальної бази та технічного оснащення установ, а також забезпечення організацій та установ кваліфікованими кадрами. Новими послугами у багатьох населених пунктах можуть стати підготовка мешканців до спортивних ігор, у т.ч. в спортивних секціях, а також проведення тренінгів та майстер-класів за участю іменитих місцевих спортсменів. На територіях з розвиненим туристичним бізнесом можливе надання платних спортивних послуг з навчання туристів окремим видам спорту.

У сфері обслуговування трудової діяльності з урахуванням служб зайнятості, які надають інформацію про наявність вакансій, доцільно організувати профорієнтаційні заходи, які будуть заохочувати молодь обирати дефіцитні спеціальності.

Служби перепідготовки кадрів можуть проводити професійне навчання та перенавчання безробітних та незайнятих трудовою діяльністю місцевого населення з урахуванням потреб ринку праці, а також підвищення кваліфікації працівників та навчання їх суміжним професіям, у тому числі з використанням технологій з дистанційного навчання та організацією стажувань на функціонуючих у цій місцевості підприємствах, які використовують інноваційні технології. У великих населених пунктах мають бути організовані навчальні робочі місця, зокрема спеціалізовані, у своїй потенції роботодавці можуть залучатися до процесу підготовки необхідних фахівців за умов співфінансування.

Найбільшого ефекту для підвищення зайнятості місцевого населення буде досягнуто при організації взаємодії служб перепідготовки кадрів з інформаційно-консультаційними службами, що допоможе поширити серед

місцевого населення кращі практики ведення бізнесу та надати йому практичну допомогу у становленні та розвитку малого підприємництва.

У сфері рекреації необхідно розширювати діяльність з організації оздоровчого відпочинку, для чого слід відновити місцеві пам'ятки природи та архітектури, відродити заповідники та парки, створити умови для сезонного чи річного використання бази дитячих таборів, зміцнити матеріально-технічну базу санаторіїв та будинків відпочинку. Важливим напрямом діяльності може стати розвиток місцевого туризму (агротуризм, екотуризм, етнотуризм та ін.), при цьому буде задіяно багато сфер обслуговування. Туристичні послуги можуть включати організацію проживання та харчування, екскурсійні та транспортні послуги, прокат спорядження, культурно-дозвільні послуги (участь у сільських святах, демонстрація етнічних традицій, ознайомлення з історією та способами господарювання, катання на конях тощо). Для залучення споживачів необхідно розміщувати інформацію про організації, що працюють у сфері рекреації, в електронних та друкованих засобах масової інформації.

З метою забезпечення доступності отримання побутових послуг для місцевих жителів слід вжити заходів щодо відновлення та розвитку комплексної системи побутового обслуговування, що включає великі об'єкти в районних центрах, їх філії – у великих селах, а в малих поселеннях – прийом замовлень на побутові послуги адміністраціями чи магазинами. При цьому розширення обсягів діяльності може бути створене за рахунок налагодження обслуговування мешканців віддалених та важкодоступних сільських поселень за допомогою організації виїзного обслуговування або створення мережі мобільних форм сервісу з надання перукарських, ремонтних, прокатних та інших послуг. У зв'язку з розвитком нових технологій у сільській місцевості можуть бути потрібні послуги з встановлення в телевізійну апаратуру додаткового обладнання, що розширює її функціональні можливості, ремонту побутових приладів та оргтехніки. Для ефективної організації діяльності підприємств сфери побутового сервісу доцільно використання послуг віртуальних підприємств – інформаційно-сервісних центрів, які збирають дані про наявність замовлень

населення сільської місцевості та за допомогою яких місцевому населенню може бути запропоновано низку пакетів соціально необхідних послуг, що дозволить підібрати необхідний для конкретного споживача перелік послуг залежно від його індивідуальних запитів та рівня доходу.

Основними напрямками розвитку торговельного обслуговування місцевого населення є розширення мережі магазинів за рахунок відкриття раніше закритих та переданих в оренду об'єктів торгівлі, організація магазинів вдома, виїзне обслуговування. Збільшення обороту роздрібно торгівлі може бути досягнуто шляхом організації прийому та виконання замовлень на доставку необхідних місцевому населенню товарів; залучення до товарообігу переробленої місцевої продукції та сировини, кулінарної продукції та кондитерських виробів місцевих підприємств громадського харчування; створення закупівельних служб для дрібнотоварних виробників, які мешкають у малонаселених сільських місцевостях, де збут виробленої продукції на особистих подвір'ях ускладнений.

Розширення мережі підприємств громадського харчування може бути проведене за допомогою перепрофілювання площ магазинів і автозаправних пунктів, що не використовуються, відкриття об'єктів вдома. З метою збільшення зони обслуговування місцевих жителів слід застосовувати виїзні форми надання послуг місцевому населенню під час проведення громадських та приватних заходів. Новими послугами мають стати виготовлення кулінарної продукції та кондитерських виробів на замовлення споживачів, у т.ч. вдома із сировини замовника. В організаціях громадського харчування послуги вищезгаданих інформаційно-сервісних центрів можуть бути використані на формування оптових замовлень.

У сфері дорожньо-транспортного обслуговування потрібно забезпечити необхідні для учасників дорожнього руху умови, у зв'язку з чим в сільській місцевості слід проводити будівництво нових та приведення до нормативно-технічного стану існуючих автошляхів місцевого значення. Оскільки в сільській місцевості дорожньо-транспортне обслуговування, як і раніше, здійснюється дорожніми ремонтними будівельними управліннями, можна виділити два

напрямки розвитку послуг, що надаються ними: проведення загальнобудівельних робіт (в т.ч. будівництво та ремонт будівель, спортивних споруд) та надання транспортних послуг (в т.ч. включають обслуговування туристів). При цьому для залучення нових клієнтів є доцільним розміщення інформації рекламного характеру на спеціалізованих сайтах.

Для покращення ситуації із транспортним обслуговуванням сільському населенню слід надати доступ до автобусного сполучення, забезпечити транспортну доступність до найважливіших соціально-культурних об'єктів, а також організувати фінансування діяльності екстрених служб та забезпечення їх спецтранспортом.

Отже, реалізація обраних стратегічних пріоритетів та зазначених заходів щодо вдосконалення соціально-культурної інфраструктури дозволить нівелювати існуючу територіальну диференціацію на рівні її розвитку, розширить доступ місцевого населення до соціальних послуг та створить передумови для розвитку регіональної економіки.

Таким чином, у найближчій перспективі формування та розвиток соціально-культурної інфраструктури у необхідно здійснювати шляхом розстановки пріоритетів та розробки першочергових заходів залежно від наявних потреб місцевого населення, природних та соціально-економічних умов розвитку територій, а також шляхом розширення фінансової бази. Це дозволить просунути у вирішенні проблеми створення такого соціального середовища, що сприятиме соціально-економічному розвитку території та покращенню якості життя місцевого населення.

ВИСНОВКИ

Таким чином, магістерська робота присвячена розв'язанню важливого наукового завдання, пов'язаного із удосконаленням управління розвитком регіональної соціально-культурної інфраструктури. Результати дослідження, сформульовані у вигляді таких висновків і пропозицій:

1. На основі системного аналізу наукової літератури встановлено, що регіональна соціально-культурна інфраструктура являє собою комплекс об'єктів (соціальних інститутів) та видів економічної діяльності, об'єднаних у культурні індустрії, результатом функціонування яких на певній території є виробництво культурних благ як ретрансляторів соціокультурних цінностей та норм поведінки та умов для формування творчого потенціалу та духовного розвитку регіонального соціуму. Соціально-культурна інфраструктура сьогодні відіграє значну роль у створенні умов для саморозвитку регіонів, а також для формування їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. З позицій просторової економіки вона у складі регіональної соціальної інфраструктури утворює когнітивне середовище, яке здатне підвищувати конкурентоспроможність, забезпечувати стійкість і збалансованість функціонування регіональних соціально-економічних систем.

2. Проведено визначення компонентної структури регіональної соціально-культурної інфраструктури. Відзначено, що з урахуванням територіальної організації соціально-культурна інфраструктура поділяється на міську та сільську. Основними параметрами, що характеризують сільську інфраструктуру, є її розташування поза містами та передмістями, а також надання соціально-культурних послуг, переважно сільському населенню. Доведено, що сутність соціально-культурної інфраструктури як системної категорії розкривається через різноманітні функції: суспільні, цільові та специфічні. У процесі розвитку соціально-культурної інфраструктури відбувається перерозподіл трудових ресурсів у сферу послуг, розширюються

діючі та створюються нові види економічної діяльності, через що відбувається диверсифікація регіональної економіки, що сприяє стійкості її розвитку.

3. Проведене дослідження особливостей управління розвитком соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району (Чорноострівської селищної ОТГ, Розсошанської сільської ОТГ, Гвардійської сільської ОТГ, Лісовогринівецької сільської ОТГ, Олешинської сільської ОТГ). Аналіз демографічного та соціально-трудоного розвитку вказаних ОТГ дозволив виокремити такі проблеми їх розвитку: скорочення населення району за рахунок низької народжуваності та високої смертності населення; старіння населення району, відтік молодих сімей до обласного центру, інших регіонів та країн з метою пошуку кращих умов праці; низька підприємницька активність населення району. Відзначено, що фінансову основу ОТГ (у тому числі для фінансування розвитку соціальної інфраструктури) складають кошти місцевого бюджету, у тому числі: надходження від місцевих податків та зборів; кошти, отримані від приватизації об'єктів комунальної власності ОТГ та продажу земельних ділянок, інших об'єктів комунальної власності; трансфертні надходження до місцевого бюджету, передані ОТГ відповідно до чинного законодавства України. Проведене дослідження вказує на диференціацію ОТГ за величиною власних доходів громади, їх структури, величиною капітальних витрат на фінансування розвитку соціально-культурної інфраструктури.

4. Проаналізовано тенденції розвитку мережі закладів соціальної сфери, що функціонують на території ОТГ в Хмельницькому районі. Визначено основні проблеми в розвитку соціальної інфраструктури: необхідність оптимізації мережі закладів соціальної інфраструктури; недостатнє фінансування галузей соціальної сфери; нерівномірність доступу населення до закладів соціальної сфери; застаріла матеріально-технічна база; дефіцит кваліфікованих кадрів у зв'язку із непривабливістю праці у сільській місцевості; відсутність інноваційних процесів в модернізації галузей тощо. Зазначене вказує на необхідність розробки дієвих заходів щодо надання соціальних послуг населенню, і в першу чергу, такі заходи повинні здійснюватися через місцеві

програми, які на сьогоднішній день розроблені не в усіх ОТГ і не в усіх сферах. Зокрема, вказані ОТГ мають значний туристичний потенціал (наявні унікальні архітектурні та культурні пам'ятки), який не реалізується в повній мірі через нерозвинену транспортну інфраструктуру та залишковий принцип фінансування відповідних туристичних об'єктів. Врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, що загрожують реалізації потенціалу громад, допоможе об'єктивно зважити потенціал її соціально-економічного розвитку та визначити пріоритетні галузі, у тому числі соціальної інфраструктури.

5. Дослідження проблем розвитку соціально-культурної інфраструктури ОТГ Хмельницького району показало важливість переосмислення існуючої моделі її функціонування та її вдосконалення, заснованого на використанні всіма рівнями господарювання напрямів та принципів розвитку територій, що дозволяють забезпечити місцеве населення необхідними об'єктами та соціальними послугами відповідно до їх потреб, інтересів, сучасними громадськими вимогами. Виходячи з цього, запропоновано концепцію формування та розвитку соціально-культурної інфраструктури регіону, орієнтовану на активізацію внутрішніх джерел її модернізації та включає мету, завдання, принципи, концептуальні напрями розвитку, а також конкретизує суб'єкти, консолідація зусиль яких дозволить вирішити існуючі проблеми.

Чільне місце у моделі належить принципам: соціальна орієнтованість; сприятливе інституційне середовище; відносна самостійність суб'єкта управління; партнерська участь зацікавлених суб'єктів у розвитку соціально-культурної інфраструктури та системний підхід до управління та регулювання розвитку. Водночас зусилля щодо реалізації запропонованої моделі мають бути зосереджені на наступних концептуальних напрямках: зміцнення фінансової бази функціонування та розвитку соціально-культурної інфраструктури; формування комунальної та приватної власності на об'єкти; підвищення ефективності управління соціально-культурною інфраструктурою; організація соціального партнерства; кадрове забезпечення галузей, і навіть розвиток приватного бізнесу у сфері надання соціально-культурних послуг.

6. У ході проведеного дослідження спрогнозовано можливі сценарії зміни якості життя місцевого населення та виявлено групи об'єктів та послуг соціально-культурної інфраструктури, що впливають на досягнення позитивних тенденцій розвитку життєвого середовища місцевих жителів за умов реалізації цих сценаріїв. Зроблено висновок, що найбільш сильний вплив на якість життя місцевого населення в умовах песимістичного сценарію здійснюють освітні об'єкти та послуги за соціальною підтримкою та захистом, тоді як у рамках двох інших сценаріїв (базового та оптимістичного) – освітні та медичні, причому в умовах оптимістичного сценарію значно зростає значущість об'єктів з обслуговування трудової діяльності та культурно-дозвільних послуг.

З урахуванням високої нестабільності сучасних соціально-економічних систем та крайньої обмеженості ресурсного забезпечення, нами обрано стратегічні пріоритети вдосконалення соціально-культурної інфраструктури регіону, що дозволяють здійснювати її сфокусований розвиток: оновлення матеріально-технічної бази; зміцнення кадрового потенціалу; поява та розвиток малих форм підприємництва у соціально-культурній сфері; розвиток діяльності установ та підприємств. Також розроблено першочергові заходи, зумовлені стратегічними пріоритетами, які стосуються основних сфер обслуговування місцевого населення.

Таким чином, існуюча модель розвитку соціально-культурної інфраструктури регіону має бути вдосконалена з позиції використання всіма рівнями господарювання напрямів та принципів розвитку територій, що дозволяють забезпечити місцеве населення необхідними об'єктами та соціальними послугами відповідно до їхніх потреб, сучасних суспільних вимог та затверджених соціальних стандартів. Це дозволить просунути у вирішенні проблеми створення такого соціально-культурного середовища, що сприятиме покращенню якості життя місцевого населення, соціально-економічному розвитку території та країни в цілому, у тому числі зміцненню її продовольчої безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алимов А.Н, Богаченко В.А. Социальная інфраструктура: вопросы теории и практики. К.: Наукова думка, 1982. 336 с.
2. Амосов О. Ю. Інвестиції в розвиток аграрної сфери економіки: аналіз, тенденції, шляхи регулювання. *Держава та регіони. Серія: "Економіка"*, № 5. 2009. С. 155-162
3. Амоша О.І., Качура С.М., Дегтярьова В.М. та ін. Проблеми використання програмно-цільового методу в бюджетному процесі. *Економіка промисловості*. 2004. №3. с.3-9.
4. Башинський Т. В. Елементи та функції системи механізмів формування та реалізації соціальної політики держави. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Ч. 2. Вип. 6. С. 7176.
5. Белокрылова О.С., Бочков А.А. Перспективы посткризисной модернизации экономики России. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2008. Т. 6. № 4. С. 36-44
6. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку. К.: Центр навч. літ., 2015. 416 с.
7. Білопольська В.М., Чурікова К.О. Програмно-цільовий метод: наукове обґрунтування необхідності його використання в управлінні бюджетними ресурсами великого промислового регіону. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. №3. С. 55-63
8. Біттер О.А. Рівень життя сільського населення : проблеми і перспективи. Львів, Вид-во НВФ "Українські технології", 2005. 288 с.
9. Бобровська О.Ю. Системні організаційні перетворення в соціальній сфері як ключовий чинник соціального розвитку URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Ttpdu/2013_1/Bobr_s.pdf
10. Брайловський І. А. Інтереси та переваги в проектах державно-приватного партнерства. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопіль, 2013. Т. 14. № 2. С. 52-57.

11. Важенин С.Г. Социальная инфраструктура народнохозяйственного комплекса: (Политэкономический аспект регионального развития). М.: Наука, 1984. 172 с.
12. Вайсман Е. Я. Механізм залучення інвестицій в економіку регіону на основі державно-приватного партнерства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 6. С. 149-153.
13. Витренко Н.М. Социальная инфраструктура Украины: оценка уровня и перспектив развития. К.: Наук. думка, 1993. 144 с.
14. Голован А.В. Зростання матеріального добробуту і культурного рівня українського народу за роки Радянської влади. К., 1958. 32 с.
15. Гриненко А. М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ, 2003. 309 с.
16. Давыдова Н.М., Тихонова Н.Е. Методика расчета ресурсной обеспеченности при анализе социальной стратификации. *Социологические исследования*. 2016. № 2. С. 29-41
17. Данилишин Б.М., Куценко В.І. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні. К.: РВПС України НАН України, 1999. 122 с.
18. Дереха В.В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Миколаїв, 2012. 152 с.
19. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері; В.М. Геєць, О.І. Амоша, Т.І. Приходько та ін.; під. В.М. Гейця. Київ: Наукова думка, 2008. 384 с.
20. Димченко О.В. Роль програмно-цільових механізмів удосконалення бюджетного процесу в реформуванні житлово-комунального господарства. *Економіка та держава*. 2010. № 6. С. 40-44.
21. Доценко-Білоус Н. Секторальний огляд у сфері паркування. Київ, 2015. 24 с.
22. Дяченко Б. Шляхи досягнення соціального компоненту сталого розвитку. Бюро соціальних та політичних розробок URL: <https://bureau.in.ua/images/Sotsialnyj-komponent-stalogo-rozvytku.pdf>

23. Економічна енциклопедія: у 3 т. ; ред. рада: Б.Д. Гаврилишин (голова) та ін. К.: Академія; Тернопіль: Акад. нар. хоз-ва, 2000 2002. Т. 1: А (Абандон) К (Концентрація виробництва); редкол. т.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. 2002. 864 с.
24. Євдокименко В.К., Садова У.Я., Шевчук Л.Т. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошуки перспективи розвитку. Чернівці: “Прут”, 1995. 80 с
25. Залізко В. Д. Стратегія соціально-економічного розвитку сільських територій у контексті зміцнення економічної безпеки України : дис. ... д-ра. економ. наук : 08.00.03. Інститут аграрної економіки. Київ, 2015. 508 с.
26. Залізко В. Д. Сільські території України: стратегічні пріоритети розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки : монографія. Національний університет ДПС України. Ірпінь : НУДПСУ, 2014. 502 с.
27. Іванова Т.В. Державне управління сталим екологічним розвитком України та її регіонів у системі раціонального природокористування: теорія, методологія, перспективні напрями: моногр. К.: Вид-во ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2011. 398 с.
28. Классификация и состав инвестиционных проектов. *Инвестиции, биржи, финансы*. URL: <http://расуг.org/?p=20>.
29. Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка України: Навч. посібник; за науковою редакцією Л.Г. Чернюк. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 718 с.
30. Комаров М.П. Инфраструктура регионов мира: учебник. М.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. 374 с.
31. Кочерга А.И., Мазарами А.А. Народнохозяйственный комплекс и социальные проблемы. М.: Мысль, 1981. 271 с.
32. Кульчицький М.І. Формування та виконання бюджету за програмно-цільовим методом. *Фінанси України*. 2018. № 2. С. 78-83.

33. Ларіна Н. Б. Соціальна політика в наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 4. С. 219-226.
34. Лібанова Е.М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання. *Український соціум*. 2003. № 1 (2). С. 146-164
35. Лісовий А. В. Державне регулювання розвитку сільських територій: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра економ. наук.: спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством". К., 2009. 38 с
36. Луценко І. О. Система управління стійким розвитком сільських територій: порівняння вітчизняного та європейського досвіду. *"EUREKA: Social and Humanities"*, Tallinn, 2016. № 6. С. 10-14.
37. Майстро С.В. Державне регулювання аграрного ринку України в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 40 с.
38. Максюта А.А. Ключові напрями бюджетної реформи в Україні. *Доповіді, виступи міжнар. наук.-прак. конфер.* «Бюджетна реформа в Україні: проблеми та шляхи їх розв'язання». К. : НДФІ, 2001. С. 158-162.
39. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 51-58.
40. Мамедов О.Ю. Кризис, экономисты и ... народ. *Экономический вестник Ростовского государственного университета*. 2008. Т. 6. № 3. С. 5-10.
41. Мандибура В.О. Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання; відп. ред. д.е.н. Богиня Д.П. К.: Парламентське вид-во, 1998. 256 с.
42. Мельник С.А. Управління регіональною економікою: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2000. 124 с.
43. Мочерний С. В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1.;Редкол.: С. В. Мочерний та ін. К.: Видавничий центр Академія, 2000. 864 с.

44. Ніколенко Ю.В. Основи економічної теорії. Підручник. Київ: ЦУЛ, 2003. 540 с.
45. Ольхін А.Б. Генеза розуміння терміну соціальна політика в радянській та сучасній українській історичній науці. *Історичні політологічні дослідження*. Т. 1-2(43-44), 2010 р. С. 64-69 URL: politics.ellib.org.ua
46. Орлатий М. К. Статут сільської територіальної громади як основа самоврядування. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 109-113.
47. Павлов О. І. Модель управління сільськими територіями України: просторовий вимір. *Держава та регіони. Науково-виробничий журнал*. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 3. С. 114-118.
48. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 360 с.
49. Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: Посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів. К . Знання 1998. 416 с.
50. Прокопа И. Депрессивные сельские территории: методические основы определения. *Экономика Украины*. 2007. № 8. С. 61-70.
51. Прокопа І.В. Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку. К.: Ін-т економіки НАН України, 1996. 171 с.
52. Регіони України: статистичний збірник; за ред. О. Г. Осауленка. У 2 ч. Ч. 1. К, 2019. 368 с.
53. Саблук П. Розвиток сільських територій запорука відродження аграрної України. *Вісник аграрної науки*. 2006. №5. С 21-23.
54. Семенда Д.К. Аграрна економіка. Підручник. Умань, 2005 318 с.
55. Синельников А.Г. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики. Спб.: 2003.
56. Социально-экономическая география Украины; Под ред. проф. О.И. Шабля. Львов: Світ, 1994. 638 с.
57. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та прикладні аспекти оцінювання : монографія ; за ред. Е. М. Лібанової ;

- Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. 312 с.
58. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручник. К.: Вікар, 2006. 396 с.
 59. Уркевич В. Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій». *Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (21-22 трав. 2010 р.). Біла Церква : БНАУ, 2010. С. 24-26.
 60. Філяк М. С. Система показників у механізмі регулювання стійкого розвитку території : дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03. Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Львів., 2016. 238 с.
 61. Хараева М. Сущность социальных инвестиций как экономической категории. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*. URL: <http://jurnal.org/articles/2009/ekon28.html>
 62. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті. Концептуальні аспекти. К. : Вид-во УАДУ, 2001. 302 с.
 63. Шекшуєв Державне регулювання економіки: Тексти лекцій (для студентів усіх форм навчання спеціальностей 6.050100 «Економіка підприємства», «Облік і аудит») / Авт.: Шекшуєв О.А., Данильченко Є.П., Островський І.А., Кожокіна К.О. Харків: ХНАМГ, 2008. 120 с
 64. Шпильова Ю. Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки : автореф. дис ... канд. екон. наук: 08.10.01. К., 2006 . 20 с.
 65. Якуба К. І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України. URL: <http://www.iae.kiev.ua>.
 66. Adamowicz M. (2000): Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich. *Rocz. Nauk. SERiA 2*. P. 69-81.
 67. Baum R. (2000): Przesłanki zrównoważonego rozwoju gospodarstw rolnych. *Rocz. Nauk. SERiA 2*, 5: p. 42-47.

68. Bourguignon F. Decomposable income inequality measures. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 4. P. 901-920.
69. Hahnel R. Green Economics: Confronting the Ecological Crisis. New York: ME Sharpe Inc., 2010. 280 p.
70. Krishans Z. Development Mathematical Basics of LTS Sustainable Development Dynamic Management; A. Mitule, Y. Merkuryev et al. Dynamic Management of Sustainable Springer-Verlag London Limited 2011.
71. Lozynska I. Organizational mechanism of the model establishment for meat and dairy production system in agricultural enterprises. *Young Scientist USA*. 2015. №2. P.1215.
72. Lucas R. Supply-side economics: an analytical review. *Oxford Economic Papers*. 1990. Vol. 42. P. 293-316.
73. Paul N. Rosenstein-Rodan The New International Economic Order, 1981. P.121.
74. Sen A. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 366 p.
75. Shorrocks A. F. The Class of Additively Decomposable Inequality Measures. *Econometrica*. 1980. Vol. 48. № 3. P. 613-625.
76. Spindler E. A. Geschichte der Nachhaltigkeit Vom Werden und Wirken eines beliebten Begriffes. *IHK*. URL: <http://www.nachhaltigkeit.info>.
77. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020. *Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi*. URL: <http://www.minrol.gov.pl/Informacje-branzowe/Strategia-zrownowazonego-rozwoju-wsi-rolnictwa-i-rybactwa-na-lata-2012-2020>.
78. Takayama E. Poverty, Income Inequality and Their Measures: Professor Sen's Axiomatic Approach Reconsidered. *Econometrica*. 1979. Vol. 47. № 3. P. 747-759.
79. Zalitzko V. D. Risk in the food economy theory and practice. Methodology for integral estimation of Ukrainian agriculture efficiency : monograph has been prepared under the Multi-Annual Programme 2015-2019 "The Polish and the EU agricultures 2020. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Warszawa, 2017. P. 183-195.

Виконав: студент магістратури
за спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
заочної форми навчання

_____ **В. В. Діхтяренко**

Науковий керівник:

Професор кафедри публічного
управління та адміністрування,
д.е.н., доцент

_____ **А.Д. Войцешук**

Робота допущена до захисту:

завідувач кафедри публічного
управління та адміністрування,
д.держ.упр., доцент

_____ **Е.В. Щепанський**